

PRESBYTER, UXOR, DOMINUS, MAGISTER...
UNUTRAŠNJA DIFERENCIJACIJA I IDENTITETI
LABINSKIH SOCIJALNIH SKUPINA U SREDNJEM I
RANOM NOVOM VIJEKU – SEMIOTIKA I PRAKSA

Davor SALIHOVIĆ
Labin

Prethodno priopćenje
UDK 929:316.34>(497.5 Labin)“04/17“

Simboli su i znakovi društvene diferencijacije te identiteta određenih društvenih skupina zatečenih, nastalih i razvijanih prije i za mletačkog vladanja Labinom, odnosno svojevrsni sustavi socijalne identifikacije i determinacije imanentnih karakteristika svakog pojedinca jasno određenog njegovim društvenim nazivljem, kompatibilnim s pripadajućim statusom, zabilježeni u raznovrsnim diplomatskim, ostalim pisanim i materijalnim izvorima – matičnim knjigama, zapisnicima gradskog vijeća, notarskim imbrevijaturama, hagiotopografiji, heraldičkim spomenicima, toponimiji i dr. Zadaća je ovog rada u takvim izvorima prepoznati znakove društvene diferencijacije i kolektivnih identiteta te obrasce individualne i pripadajuće kolektivne identifikacije u različitim dimenzijama njezine konstrukcije, funkcije i raščlambe.

Ključne riječi: kolektivni i osobni identiteti, socijalne diferencijacije, Labin, srednji i rani novi vijek.

Keywords: collective and individual identities, social differentiations, Labin, Early and Mid Modern Periods.

Parole chiave: identità collettive e individuali, differenziazioni sociali, Albona, medioevo e prima età moderna.

UVOD

Kompleksni su suodnosi svih dionika društvenih zajednica, posebice u predmodernim društvima, za dugotrajna procesa idealne hijerarhizacije grupe uvjetovali raspored udjela individualne ili kolektivne participacije u svim oblicima društvenih djelatnosti. Stvarna je prozaičnost i pragmatika svih ljudskih ciljeva po organizaciji kompleksnijih zajednica stekla i transcendentalnu nadgradnju, odnosno društvenu hijerarhiju temeljenu upravo na procesualno pretpostavljenim i zatečenim sposobnostima svakog pojedinog člana ili imanentne mu grupe za kvalitetnu suradnju u stjecanju i naknadnoj preraspodjeli gospodarskog ili drugih oblika kapitala.¹ Pristanak je na kolektivno inherentnu hijerarhiju optimalni

¹ Usp. Pierre BOURDIEU, »The Forms of Capital«, u: John G. RICHARDSON (ur.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New York, 1986., str. 241–258; ISTI, *Distinkcija: Društvena kritika suđenja*, Antibarbarus, Zagreb, 2011.; Hans Heinrich GERTH i Charles WRIGHT MILLS (ur.), *From Max Weber: Essays in Sociology*, Oxford University Press, New

jamac idealizirane društvene ravnoteže pa je, unatoč prikrivenim ili jasnim manjkavostima, gotovo neizbježan.

Okvir je i temelj jasnu definiranju društveno oktroiranih zadaća i položaja u hijerarhiji svakog pojedinca njegova pripadnost određenoj društvenoj skupini – od najnižih, obitelji, onih dobno, spolno, etnicitetom ili podrijetlom određenih, preko širih profesijsko-socijalnih zajednica do relativnih kompleksnijih skupina organizacijsko ovisnih o perspektivi i korelaciji s ostalim grupama. Svojevrsan je sustav kodova i simbola, namijenjen prepoznavanju individualnog ili kolektivnog socijalnog položaja i imanentnih društvenih obveza i prava, upravo kompleks identiteta. Suodnos je dominantnog sustava nasljeđivanja identiteta i njegovih implikacija uvjetovanih hijerarhijom i daleko inferiornijeg racionalizma »sebstva« u predmodernim društvima zadavao okvire očekivane društvene aktivnosti svakog pojedinca u skladu s identitetom pripadajuće mu socijalne skupine. Takav je kolektivni identitet, pak, razvijan manje samoinicijativom njegovih dionika, pripadnika društvene skupine, a više vanjskom evaluacijom skupnih karakteristika te u kompleksnoj interakciji s članovima ostalih, identitetom drukčijih zajednica. Identiteti su društvenih skupina, stoga, izvori individualnih, a razvijani u relaciji s ostalim skupinama relativno različitih sustava vrijednosti, društvenih obveza i prava koje čine i prepoznatljiviji simboli, odnosno identitet, oni uvjetuju ostvarivost i postojanost jasno predodređene svakidašnjice i društvene uloge svakog pojedinca.²

Osim osobnog, pojedinačnog i grupnog socijalnog statusa i njegovih stvarnih implikacija, i vrsta je međusobnih odnosa članova različitih društvenih skupina na individualnoj ili kolektivnoj razini uvjetovana pravilima koje definira socijalni identitet. Odnosi se, stoga, članova različitih skupina prilagođavaju kompleksnom sustavu komunikacije simbola i znakova pripadajućih određenom identitetu, a u kojima se projiciraju i društvena uloga i status svakog pojedinca.

Položaj u hijerarhiji, mogućnosti i sposobnosti za participaciju u određenim socijalnim djelatnostima, gospodarski i politički potencijal te karakteristična sveukupnost svakidašnjice istovremeno su uzrokom i posljedicom definiranja svakog pojedinca u odnosu prema sustavu simbola uspostavljenog u jezičnoj zajednici. Odnos je jezika, odnosno riječi i njezina interpretativnog značenja, kao teoriju sustava znakova i prijedlog osnivanju nove discipline, semiologije, problematizirao Ferdinand de Saussure pa je zaključivao i o statičnosti ili dinamičnosti interakcije jezičnog znaka i imanentnog značenjskog koncepta

York 1946., str. 180–195; Robert KURELIĆ, »Simboli i ceremonije – perspektive u proučavanju srednjovjekovlja«, *Tabula – Časopis Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli*, br. 12, (2014.), str. 151; Max WEBER, »The Distribution of Power within the Community: Classes, Stände, Parties«, *Journal of Classical Sociology*, br. 10, 2010., str. 137–152.

² O teorijskom okviru »relacijskih identiteta« vidi: Fredrik BARTH, »Introduction«, u: ISTI (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Little, Brown and Company, Boston, 1969., str. 9–38; Ivan CIFRIĆ – Krunoslav NIKODEM, »Relacijski identiteti. Socijalni identitet i relacijske dimenzije«, *Društvena istraživanja*, vol. 16, br. 3, (2007.), str. 331–358; Jadranka GRBIĆ, »Mnogostruki identiteti: primjeri Hrvata u Mađarskoj«, *Studia ethnologica Croatica*, vol. 6, Zagreb, 1994., str. 119–126; Erika PRIJATELJ, »Identities of Human Self. From the Standpoint of Guindon's Personal Identity Formation Approach«, *Synthesis philosophica*, vol. 25, 2, (2011.), str. 277–278.

prepoznatljivog zajednici govornika.³ Statusna terminologija i tipologija, stoga, zabilježena u povijesnim izvorima, u interakciji riječi i označenog, »signifikanta« i »signifikata«, odnosno glasa i koncepta, upravo raščlanjivanjem znakovlja društvene pripadnosti pruža članovima jezične zajednice relativno jednostavan sustav brza prepoznavanja i interpretacije sve kompleksnosti društvenog položaja osobe iz obične riječi ili sintagme. Jednom interpretirani i prepoznati, znakovi su socijalne determiniranosti zasigurno upravljali odnosom članova istih ili različitih društvenih skupina, ali i već spomenutim ulogama skupina i pojedinaca u lokalnoj ili široj zajednici.

Društvene su uloge i potencijali različitih društvenih skupina ili pojedinaca u kasno-srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Labinu predodređeni odnosima i dispozicijama udjela u društvenim aktivnostima baštinjenima iz vremena komunalnog osamostaljivanja i konceptualizacije komunalnih zahtjeva prema vlastodršcu. Slično ostalim zajednicama na matičnom joj poluotoku, i ona labinska definira odnose i uloge vlastitih društvenih skupina tijekom procesa metamorfoze kasnoantičkih društveno-političkih institucija, a koje se, pod vanjskim utjecajima dominantne političke elite – lokalnog kneza ili markgrofa, odnosno delegata vrhovne pokrajinske vlasti, feudalizacije, preko izvornih srednjovjekovnih simbola blijeđe političke autonomije, gradskih političkih institucija, sudaca ili, pak, vijeća – konačno oblikuju u kompleksnoj interakciji interesa gradske zajednice i središnje vlasti u Veneciji nakon 1420. godine.⁴ Sukladno obrascu, Venecija je odmah po konačnom ovladavanju Labinom 1420., pa i za cijelog trajanja vlasti Republike nad gradom, gotovo bez obzira na ugovorene privilegije,⁵ nametala vlastite modele društvene diferencijacije i političke organizacije te je lokalna zajednica konačnu »verziju« socijalne stratifikacije stekla upravo krajem srednjega i početkom ranog novog vijeka, a takvom će, gotovo neizmijenjenom, ostati do pada Republike.⁶

³ Ferdinand DE SAUSSURE, *Course in General Linguistics*, Philosophical Library, New York, 1965., str. 65–78.; vidi i: Umberto ECO, *A Theory of Semiotics*, Indiana University Press, Bloomington – London, 1976.

⁴ O procesu razvoja i nastanku istarskih komunalnih zajednica tijekom srednjeg i ranog novog vijeka vidi: Nada KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb, 1975., str. 459–473.; Egidio IVETIĆ (ur.), *Istra kroz vrijeme*, Centro di ricerche storiche, Rovinj, 2009., str. 229–234 i 317–320.

⁵ O privilegijama koje je Venecija jamčila Labinu po preuzimanju grada u vlastiti posjed vidi, primjerice: Carlo DE FRANCESCHI, »Statuta Communis Albionae« [dalje: Labinski statut], *Archeografo Triestino*, vol. 4 (1908.), str. 213–217; Jakov JELINČIĆ, »Knjiga privilegija labinske komune (regesta svih dokumenata od 1325. do 1719.)«, *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, [dalje: *VHARiP*] 27, (1985.), str. 149–204; Herman STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika. Povijesne skice Kožljaka, Čepića, Kršana, Šumbera*, Radničko sveučilište – Katedra Labinske republike Labin – Turistički savez općine Labin, Labin, 1983., str. 18–20; Tajana UJČIĆ, »Sumarni inventar fonda općine Labin iz razdoblja mletačke uprave (1420–1797)«, *Vjesnik istarskog arhiva*, [dalje: *VIA*], god. 2001. – 2003., sv. 8 – 10 (2007.), str. 175–199.

⁶ Valja ovdje upozoriti na diplomski rad koji kolega Josip Banić priprema pri Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti pod mentorstvom prof. Gerharda Jaritzta, a koji, između ostalog, analizira utjecaj središnje mletačke vlade na pravni i uopće društveno-politički sustav bužetske komune u 15. stoljeću. Usp. Tomislav RAUKAR, »Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću«, *Historijski zbornik*, vol. 33 – 34, (1980. – 1981.), str. 139–209.; ISTI, »Komunalna društva u Dalmaciji u XV. stoljeću i prvoj polovini XVI. stoljeća«, *Historijski zbornik*, vol. 35 (1982.), str. 43–118; vidi i: Zoran LADIĆ, »Labinsko društvo u

Simboli su i znakovi takve društvene diferencijacije te identiteta određenih društvenih skupina zatečenih, nastalih i razvijanih prije i za mletačkog vladanja Labinom, odnosno svojevrsni sustavi socijalne identifikacije i determinacije imanentnih karakteristika svakog pojedinca jasno određenog njegovim društvenim nazivljem kompatibilnim s pripadajućim statusom, zabilježeni u raznovrsnim diplomatičkim, ostalim pisanim i materijalnim izvorima; matičnim knjigama, zapisnicima gradskog vijeća, notarskim imbrevijaturama, hagiopografiji, heraldičkim spomenicima, toponimiji i dr. Zadaća je ovog rada u takvim izvorima prepoznati znakove društvene diferencijacije i kolektivnih identiteta te obrasce individualne i pripadajuće kolektivne identifikacije u različitim dimenzijama njezine konstrukcije, funkcije i raščlambe.

VAŽNIJI IZVORI

Najiscrpniji su izvori za analizu društvenog nazivlja i svih, simboličkih i stvarnih implikacija socijalnog identiteta upravo svojevrsni repozitoriji znakovlja društvenog statusa, zrcala lokalnog mentaliteta i pisana svjedočanstva o vezama i odnosima socijalnih *strata*, matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih. Najvažnija je među njima najstarija sačuvana matična knjiga labinske župe uopće, matična knjiga krštenih za razdoblje između 1536. i 1583. godine,⁷ a u koju su podatci o lokalnim krštenicima i ostalim sudionicima rođenja i obreda krštenja upisivani i prije konačne odluke Tridentskog koncila o početku sustavnog bilježenja takvih podataka.⁸ Podatci su o krštenjima u tu maticu⁹ upisivani latinskim i, rjeđe, talijanskim jezikom, odnosno mletačkim dijalektom, i to kurzivnom humanistikom s karakterističnim abrevijaturama koje sustavno kontrahiraju određene riječi shematski upisivanog teksta.¹⁰ Matica sadrži tekst narativne forme, a zbog samoinicijativnog upisivanja, pa čak i unatoč odredbama Koncila iz 1563., u cijelom se opsegu knjige zamjećuje nesustavnost u vođenju podataka. Knjiga, stoga, osim u određenim procjenama, ne može

ranom novom vijeku u zrcalu bilježničkih dokumenata Bartolomea Gervazija», *Historijski zbornik*, vol. 62, br. 1, Zagreb, 2009., str. 47–70.

⁷ Prve su ovu maticu egdotički obradile Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO, Branka POROPAT i Tajana UJČIĆ u članku: »*Suficit tibi scriber*: matična knjiga krštenih župe Labin (1536. – 1583.)«, u: Neven BUDAK (ur.), *Raukarov zbornik. Zbornik u čast Tomislava Raukara*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest, Zagreb, 2005., str. 443–453, pa detaljniji opis vanjskih karakteristika knjige vidi ondje.

⁸ O matičnim knjigama uopće, povijesti njihova korištenja, potencijalu kao povijesnih izvora te o tradiciji istarskih i, uopće, hrvatskih matica vidi: Vladimir STIPETIĆ – Nenad VEKARIĆ, *Povijesna demografija Hrvatske*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2004., str. 28–31; usp. i: Jakov JELINČIĆ, »Matične knjige s područja Pazinštine do 1945. (1949.) godine«, *VIA*, sv. 2 – 3 (1994.), str. 253–255; Dražen VLAHOV, »Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu«, *isto*, str. 277–282; Dražen VLAHOV – Jakov JELINČIĆ – Danijela DOBLANOVIĆ, »Uvod«, *VIA*, god. 2004. – 2006., sv. 11 – 13, str. 11–28; Jakov JELINČIĆ – Branka POROPAT – Danijela DOBLANOVIĆ, »Popis matičnih knjiga«, *isto*, str. 29–236; Alen DRANDIĆ i dr., »Uvod«, *VIA*, sv. 20 (2013.), str. 17–21.

⁹ Državni arhiv u Pazinu [dalje: DAPA]: HR-DAPA-429, Zbirka matičnih knjiga [dalje: ZMK], 114 Matična knjiga krštenih župe Labin 1536.-1584. [dalje: 114].

¹⁰ Usp. MOGOROVIĆ CRLJENKO – POROPAT – UJČIĆ, »*Suficit tibi scriber...*«, str. 448.

biti korištena kao vjerodostojan izvor za demografske ili slične analize.¹¹ No, unatoč manjkavostima sustavnosti upisa, krstitelji su, ili ostali »delegirani« svećenici, osim osnovnih podataka o kršteniku, u maticu upisivali i podatke koji, pukim iščitavanjem ili po dubljoj interpretaciji, pružaju informacije o semiotici znakovlja društvenog statusa. Držeći se usvojenog obrasca, projiciranog u stvarnosti, krstitelji jasno diferenciraju i identificiraju članove različitih društvenih skupina u skladu s njihovim položajem u socijalnoj hijerarhiji. Sustav je identifikacije, tako, specijaliziran, a određeni su skupovi znakovlja isključivo rezervirani za kompatibilnu društvenu skupinu, pa i nedostatak detaljnije identifikacije pojedinca prikladnim statusnim simbolom upućuje na društveni status identičan ili sličan onom njemu jednako designiranih pojedinaca. Tako je, primjerice, u zapisu datiranom 9. srpnjem 1536., identitet Mateja Skampića (*Matheus Scampich*) detaljnije utvrđen znakom njegova društvenog statusa, odnosno formulom *spectabilis dominus*, a u istom je zapisu, primjerice, kao kum njegovu tek rođenom sinu, naznačen *magnificus dominus Hyeronimus Contarenus*.¹² Godine je 1537., i to 18. veljače,¹³ kao otac krštenika u maticu upisan Petar Pilat (*Petrus Pilati*), lišen ikakve titule, pa je jasno da nije pripadao istoj društvenoj skupini čijim su članovima bili Matej ili Jeronim, ali je, zasigurno, u vertikalno zamišljenoj hijerarhiji, bliži, primjerice, Petru Koreniću (*Petrus Corenich*), također tijekom zapisivanja lišenom znakova društvene pripadnosti, upisanom u maticu 31. svibnja 1537.¹⁴

Osim znakova pripadnosti društvenoj skupini i simboličkih kompleksa grupnog identiteta, matica sadrži i podatke o antroponimiji. Ovi, osim o etničkim karakteristikama pojedinca, grupe, pa i stanovništva cijele komune te njezinu mentalitetu, svjedoče i o znakovima društvene determinacije proizašlima iz percepcije individualne mjesne i šire prostorne provenijencije. Otac je djevojčice krštene 5. siječnja 1537. identificiran kao Martin *Turchi*,¹⁵ a prezime je, zasigurno, zaslužio interpretacijom vlastitoga prostornog podrijetla u diskursu lokalne percepcije.

Konačno, analiza semiotike pojedinčeve, socijalnim identitetom definirane pripadnosti, i odnosa različitih, statusom određenih znakova ili titula, te intenziteta istovremena pojavljivanja u tekstu matice, pruža ocjenu dinamike identiteta ovisne o mijenama života, veza pojedinaca iz dijametralno ili nešto manje različitih skupina te tradiciju identiteta iz čvršće, uglavnom obiteljske veze s glavnim nosiocem, ocem, suprugom ili sličnim.

¹¹ Naime, već su i na samome početku teksta matice upisi neopravdano vremenski udaljeni pa je jasno da, s obzirom na predtranzicijski obrazac demografskog ponašanja stanovništva, upisi zasigurno nisu odraz stvarnog broja krštenih. Odmaci trenutka krštenja i njihovih bilježenja u maticu također upućuju na nesustavnost u vođenju knjige. Primjerice, 10. svibnja 1538., svećenik je Bartolomej Gervazije upisao podatke o krštenju sina *Mathei Lupatini cui nomen imposui Pascalis* (HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 20r), a raniji su zapisi upisani gotovo dvije godine ranije, u prosincu 1536. Konačno, u čitavoj je 1538. godini zabilježeno tek pet krštenja; usp. HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 20r i v.

¹² HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 4v.

¹³ *Na ist. mj.*

¹⁴ *Isto*, fol. 5r.

¹⁵ *Isto*, fol. 4v.

Za analizu istih društvenih fenomena, kao reprezentant 17. stoljeća, korištena je matica krštenih labinske župe za razdoblje između 1662. i 1682. godine.¹⁶ Knjiga također sadrži narativne upise slično shematizirane onima iz 130 godina starije knjige, no sustavne i s nešto iscrpnijim informacijama o kršteniku i sudionicima obreda. Iako su pri upisivanju podataka o krštenju i u ovu maticu krstitelji koristili abrevijature, one su rjeđe nego u prethodnoj knjizi, a njihov je nedostatak posljedica potpune supstitucije latinskog, tek formalnog, kancelarijskog i ceremonijalnog jezika, talijanskim jezikom. Grafička je kvaliteta teksta niža od onog u prethodnoj knjizi, pa se, čitajući je, stječe dojam tek puke administrativne knjige vođene isključivo zbog obveze. Jasno je, stoga, da je i relativna samoinicijativnost u vođenju starije matice navela krstitelje, autore upisa, na veću brigu o estetici gotovo svečana teksta. No, unatoč estetskim nedostacima, zamjetljivim u usporedbi sa starijom, ova nam knjiga iz 17. stoljeća jamči i podatke koji, gotovo u cijelom opsegu, nedostaju u tekstovima prethodne. Izvještava nas i o imenima majki i same novorođenčadi, ali i o mjestu održavanja obreda – upute, pri istraživanju, o latentnim socijalno-topografskim implikacijama društvenog statusa.¹⁷ Ipak, različito od prakse starije gotovo stoljeće i pol, labinski su krstitelji pri bilježenju krštenja tijekom 17. st. izostavljali ime babica, često bilježenih u starijoj knjizi.

Treća je korištena matica krštenih labinske župe, izvor za analizu semiotike socijalnog statusa i kolektivnih identiteta te ostalih sukladnih implikacija i apstrakcija, ona za razdoblje od 1791. godine do kraja 18. stoljeća.¹⁸ Slično ranijim dvjema, i upisi su te knjige narativne forme, a intenzitet je korištenja abrevijatura sličan onome u knjizi iz 17. stoljeća. Unatoč tehničkim sličnostima tekstova, sadržaj je te knjige sustavno i u cijelom njezinu opsegu identično organiziran, pa svaki upis prati shematski obrazac. Redovita su, stoga, opća mjesta u tekstu rezervirana za svaki određeni pojam, bilo ime krštenika, roditelja, kumova ili formule kojima se upućuje na tekstualnu ili stvarnu ulogu zapisanog u obredu krštenja. Tako ova knjiga postaje i u većem stupnju nego ranije dvije administrativnom.¹⁹ Matica donosi slične podatke onima iz prethodne, međutim, sadržajem nešto proširene. Konkretno, knjiga sadrži i djevojačka prezimena majki te trenutak rođenja krštenika, iako je on procijenjen prema svjedočanstvu roditelja, a nikada točnije određen. Jezik je korišten pri upisivanju, slično ranijoj matici, talijanski.

¹⁶ HR-DAPA-429, ZMK, 118 Maticna knjiga krštenih župe Labin 1662.-1682. [dalje: 118].

¹⁷ Primjerice, 17. je rujna 1662., po krštenju *Pietra Domenica*, u maticu upisano: *Pietro, e Domenico figliuolo di Giacomo Opatich et di Franceschina sua consorte presentato alla porte alla Chiesa Maggiore di questa Collegiata dalla signora Ottavia Manzoni, levato al sacro fonte dal signor Baldissera Manzoni et da me pre Gasparo Manzoni.*; HR-DAPA-429, ZMK, 118, fol. 3v.

¹⁸ HR-DAPA-429, ZMK, 123 Maticna knjiga krštenih župe Labin 1791.-1815. [dalje: 123].

¹⁹ Obrazac upisivanja podrazumijeva, najprije, upis imena krštenika, eventualno okvirna trenutka rođenja, imena oca pa majke te imena krstitelja, a prema kraju, neredovito, i mjesta krštenja i, uvijek, imena kumova. Primjerice: *Adi 30. Marzo 1793.: Domenica Pasqua, nata jeri, figliuola di Marino Carbuncin quondam Marco, e di Maria Faraguna quondam Filippo, detto Calussovaz, giugali, fu batezzata da me Giovannantonio Canonico Giorgini Arcidiacono. Compare é stato Giovanni figliuolo di Girolamo Bembich quondam Giovanni, e comare Domenica figlia del quondam Pietro Zuppich.*; HR-DAPA-429, ZMK, 123, fol. 9v.

Osim matica krštenih, tijekom istraživanja i pisanja rada korištene su i matične knjige vjenčanih za slična, ali zbog nedostatka matice vjenčanih iz 16. stoljeća, ne i identična razdoblja, pa su analizom tih matica pokrivena samo dva stoljeća, 17. i 18. Prva je među njima ona za razdoblje između 1662. i 1774. godine, a u radu su korišteni samo oni podatci koji su upisivani tijekom 17. stoljeća.²⁰ Jezik je teksta te matice, također, talijanski, a upisi su za razdoblje između 12. veljače 1662. i 13. listopada 1670. grafički, odnosno kaligrafski gotovo neusporedivo kvalitetniji od onih upisanih nakon listopada 1670. godine.²¹ Viša je kaligrafska kvaliteta ranijih upisa posljedica, naime, naknadnog prijepisa podataka o vjenčanjima održavanima tijekom tog trinaestogodišnjeg razdoblja iz zbirke starijih ceduljica koje su, očito, u lošem stanju, a o čemu je i neki od svećenika posvjedočio zapisom upisanim neposredno iza upisa o vjenčanju od 13. listopada 1675.²² Upravo je zbog takvih oštećenja dio teksta starijeg predloška u trenutku prepisivanja bio teško čitljiv ili je postao potpuno nečitljivim, pa su, stoga, neki upisi manjkavi.²³ Sljedeća skupina upisa²⁴ započinje zabilježbom o vjenčanju održanom 10. siječnja 1683., pa je jasno da podatci za osmogodišnje razdoblje (od 1675.) potpuno nedostaju, a i svjedočanstva su o vjenčanjima iz 1683. godine posebna jedinica unutar knjige i završavaju posljednjim upisom datiranim 8. srpnjem 1683.²⁵ Uzevši u obzir rukopisne razlike među prvim dvjema jedinicama i, uopće, između prvih dviju i treće sekcije, koja započinje upisom od 31. srpnja 1684.,²⁶ iako takvo što nije tekstom i izrijekom sugerirano u samoj knjizi, jasno je da je i srednja jedinica rezultat naknadnog prijepisa. Stoga i zapisi o vjenčanjima tijekom čitave godine između 8. srpnja 1683. i 31. srpnja 1684. također nedostaju. Konačno, i nekakav je naknadni »revizor« matice zamijetio razlike, pa je u zaglavlju iznad početka upisa treće jedinice sljedeći tekst naslovio prvim tomom matične knjige vjenčanih labinske župe, zanemarujući, tako, prijepise ranijih upisa.²⁷ Upravo su i tekstovi posljednje jedinice grafološki najniže kvalitete, a posebna akribičnost primijenjena pri prijepisu iz starijih matica svjedoči, zasigurno, o isto toliko posebnom obziru svećenstva prema maticama kao starijim dokumentima visoke pravne vrijednosti.

Druga je matica vjenčanih labinske župe korištena pri istraživanju ona za razdoblje između 1747. i 1815. godine,²⁸ a, držeći se ranog novovjekovlja, korišteni su upisi zabilježeni za godine 18. stoljeća. Pisan narativnom formom i talijanskim jezikom, tekst je upisa te matice, slično već spomenutoj sinkronoj matici krštenih, organiziran oko strukture prav-

²⁰ HR-DAPA-429, ZMK, 126 Matična knjiga vjenčanih župe Labin 1662.-1747. [dalje: 126].

²¹ Ovi upisi, koji svjedoče o obredima održanima između veljače 1662. i travnja 1670., zapisani su na: *isto*, fol. 2v-9r.

²² *I suddetti atti recuvero scrupolosamente copiati da carte in cattivo stato che esisterano in questo archivio.*; *isto*, fol. 9v.

²³ Upisi, primjerice, zabilježeni 26. studenog 1663. i 8. studenog 1664.; *isto*, fol. 7v i 8r.

²⁴ Ova je grupa upisana na: *isto*, fol. 10r i v.

²⁵ *Isto*, fol. 10v.

²⁶ Treća, posljednja sekcija knjige započinje, dakle, upisom od 31. srpnja 1684., i to na fol. 12r.

²⁷ U zaglavlju fol. 12r stoji; *Matrimonii. Tomo I. 31 Luglio 1684 – 26 Luglio 1700.*

²⁸ HR-DAPA-429, ZMK, 127 Matična knjiga vjenčanih župe Labin 1747.-1815. [dalje: 127].

nih formula, odnosno prati zadani obrazac.²⁹ Abrevijature su, konstantne za obrascem predodređene riječi, zbog vlastite nestalnosti gotovo iznimne. Rijetka ili gotovo nepostojeća odstupanja od općeg obrasca upisa svjedoče o dostignutoj visokoj razini administrativnosti matice vjenčanih iz 18. stoljeća te o demokratičnosti u tekstološkoj formi zabilježbe obreda vjenčanja, a čime postaju vjerodostojnijim izvorima za analizu društveno-povijesnih fenomena ili, ovdje, znakova društvene diferencijacije i interakcije socijalnih skupina zastupljenih u matici u njihovu pravilnom omjeru sličnom onome u »izvanjezičnoj« stvarnosti.

Konačno, posljednje su matice korištene tijekom istraživanja, matične knjige umrlih labinske župe, i to, prva, za razdoblje razmeđe 16. i 17. st., odnosno između 1585. i 1615. godine,³⁰ druga, na čijim su folijama zabilježeni podatci o umrlima tijekom 17. st., između 1651. i 1682.,³¹ i posljednja za razdoblje od 1775. do 1815. godine,³² a toj su matici korišteni samo upisi zabilježeni do kraja 18. stoljeća.

Pisani, različito od onih u gotovo sinkronoj matici krštenih, talijanskim jezikom, te prema određenom obrascu i s rijetkim abrevijaturama, upisi su matične knjige umrlih labinske župe za razdoblje između 1585. i 1615. godine lišeni svih dodatnih, sporednih podataka. Upis najčešće sadrži, u osnovnom tekstu, tek ime umrlog i, eventualno, u slučaju obiteljske veze, detaljniju identifikaciju vezom pokojnog s nositeljem društvenog identiteta. No, naknadni tekst, upisivan iza osnovnih podataka, izvješće je o uplatama lokalnoj crkvi za obavljene obrede u svezi s oprostajnom ceremonijom i ritualom prijelaza iz ovozemaljske u »nebesku domovinu«. Osim za, primjerice, onomastičke ocjene, prepoznavanje i analizu individualnog i kolektivnog identiteta upisi ove matice, odnosno priloženi računi svećeničkih usluga, jesu i izvori koji upućuju na simbolički kompleks rituala smrti, aktivno ili pasivno angažiranog u službi produkcije znakova društvene pripadnosti.³³ Broj je i cijena, pa i sadržaj i intenzitet, naime, obavljenih i plaćenih »usluga« zasigurno poslužio članovima društvene elite za prezentaciju vlastitoga elitnog identiteta, toliko različitog od onog članova ostalih društvenih skupina, a čija se kolektivna i hijerarhijska pripadnost

²⁹ Obrazac upisa podrazumijeva shematsku sekvencu od zabilježbe imena supružnika, formula o napovjedima, mjesta održavanja obreda, imena svećenika te nizanja imena svjedoka. Primjerice; *Adi 5 febbraio 1791. Gregorio Boscovich quondam Domenico, e Maria Bastianich di Marco, detto Cecuta tutidue di questo Suburbio, sono stati congiunti in santo Matrimonio per verba di presenti nella Chiesa di San Biaggio da me Giovannantonio Canonico Giorgini Arcidiacono, essendo statte fatte le trine pubblicazioni matrimoniali in questa Chiesa insigne Collegiata... Presenti testimoni furono Domenico Rumich quondam Battista, ed Antonio Coccot quondam Antonio; e nella Massa susseguente al Matrimonio ho, dato loro le Nuziali Benedizioni, juxta Ritum.; isto, str. 250.*

³⁰ HR-DAPA-429, ZMK, 129 Matična knjiga umrlih župe Labin 1585.-1616. [dalje: 129].

³¹ *Isto*, 131 Matična knjiga umrlih župe Labin 1651.-1682. [dalje: 131].

³² *Isto*, 133 Matična knjiga umrlih župe Labin 1775.-1815. [dalje: 133].

³³ Iza temeljnog teksta, pisanog držeći se zadanog obrasca, a koji sadrži osnovne informacije o umrlom, upisivani su, dakle, namireni ili, možda, tek podneseni računi izvršenih obreda, primjerice: *Adi 15 ditto (listopad 1585.): Passo da questa vita la moglie de Matthio batilana da dare per divini officii.*

per uno Nocturno _____ L 3 /

per laude _____ L 4 /

per vespro _____ L 1 s 4

per la messa con la sequentia et sepoltura ___ L 2 / ; usp. isto, ZMK, 129, fol. 16v.

odrazila i u formi i sadržaju njihove skromnije pogrebne ceremonije. Društvena je pripadnost i njoj pripadajući identitet ostalih, »neelitnih« skupina, stoga, u upisima, odnosno priloženim računima te matice prepoznatljiv tek u usporedbi i suodnosu s onima koji bilježe smrti pripadnika lokalne elite. Osim klasne pripadnosti, računi svjedoče također i o percepciji značaja pojedinačne ili skupne uloge određenih dobnih ili spolnih kategorija u lokalnom društvu: dojenčadi, djece ili, pak, žena i muškaraca.

Sljedeća matica, također pisana talijanskim jezikom i, uglavnom, gotovo potpuno lišena kratica, ali i niske grafijske kvalitete, sukladno općim tendencijama zamjetljivim i u ostalim maticama, sadrži tekst strukturiran oko nešto proširenijeg obrasca, a cijene spominjanih održanih obreda, kao i u prethodnoj matici, često nedostaju.³⁴ Upisi, tako, sadrže formulu o ispunjenim sakramentalnim preduvjetima i informacije o ispovjedniku, a nešto se češće nego u ranijoj matici bilježe i sama imena umrlih žena. Ipak, zbog čestog izostavljanja podnesenih računa, zabilježeni brojevi i forme pogrebnih obreda dopuštaju tek djelomičnu analizu investiranja rituala u prezentaciju vlastitog identiteta i simbolizaciju društvene pripadnosti. Međutim, osnovni podatci omogućuju iščitavanje nekih elemenata društvenih i obiteljskih veza te njihovih identitetskih implikacija, pa, dakle, i antroponimskih fenomena.

Sadržaj je i opseg upisa treće korištene matične knjige umrlih uvjetovan, uglavnom, dobi umrloga, odnosno obujmom obrasca, a zbog visoke administrativnosti matice, sukladno ostalima nastalima tijekom istog stoljeća. Rijetko kontrahirani i pisani talijanskim jezikom, upisi su te matice grafijski i estetski najkvalitetniji među trima korištenima, a osim osnovnih podataka o pokojniku, izvještava i o dopunskim okolnostima, poput mjesta ukopa, temeljnog uzroka smrti, stečenim sakramentima i njihovu podjelitelju, pa i poprilično točnom trenutku smrti, određenom čak i satima.³⁵ Liturgijski se obredi održani u korist pokojnikove duše ne spominju, ali, osim sličnih analiza provedivih i na temelju već opisanih starijih matica, podatci u njoj zabilježeni, posebice oni o točnom mjestu ukopa, odražavaju stupanj integriranosti pojedinca, posebice žena »udanih« u muževljevu kuću, u vlastitoj obitelji, razinu apsorpcije obiteljskog i kolektivnog identiteta u one pojedinačne te prisutnost posthumne socijalne topografije, a koja jasno designira dijelove komunalnog prostora kao počivališta određenih društvenih skupina. Percepcija je prostora, tako, pored semiotike njegove morfološke izvanjezične stvarnosti, također u službi znakovne

³⁴ Primjerice: *Adi 15 ditto (svibnja 1652.): Passo da questa al altra meglio vita maria fu moglie di Giacomo giurich doppo haver ricevuto li santissimi sacramenti per mano del Curatto di S. Lorenzo il suo Capo fu sepolto a Santa maria magdalena li fu celebrato laudi... con la messa cantatta _____ L 6:-; isto, ZMK, 131, fol. 13v.*

³⁵ Godine je 1799., 13. listopada, u Labinu umro *Giovanni Vascon*, sin pokojnog Andrije (*Andrea*), iz Kopra (*Capod'Istria*), ali: *abitante da molti anni in Albona, di anni 60: circa in Comunione S:M:E, e previo il ricevuto de Santissimi Sacramenti di Confessione, Comunione, ed Oglio Santo, tutto per ministero del Signor Canonico Callioni, Assoluzione con l'indugienza Pontificia in articulo mortis dattagli dal Signor Canonico Momich, assistenza in extremis prestatagli dal sudetto signor Calioni da male d'idropisia doppo giorni 35: di malattia, senza Medica assistenza passo da questa a miglior vita alle ore 10: di mattina, e fu sepolto nell'Arca de Poveri nel Cimiterio dalla Consolazione:-; isto, ZMK, 133, fol. 260r.*

i simboličke komunikacije socijalnog statusa.³⁶ Izvor sličan ovdje korištenim maticama jest i bilježnička knjiga jednog od labinskih notara iz 16. stoljeća, Bartolomeja Gervazija, čije imbrevijature sadrže znakovlje individualnih i kolektivnih pripadnosti različitim socijalnim skupinama, a najčešće, s obzirom da su imbrevijature dijelom neformalne skice, korištene upravo u svakidašnjoj jezičnoj interakciji.³⁷

Osim gradskog statuta iz 1341. godine,³⁸ na razvoj komunalne uprave, autonomne političke svijesti, njezinih modela i, uopće, komunalnog identiteta te individualnu i grupnu participaciju u takvoj kolektivnoj identifikaciji, pa i etničke karakteristike grada i okolnog teritorija upućuju, pored navedenih matičnih knjiga, svjedoče i kronološkim slijedom analizirani srednjovjekovni i ranonovovjekovni dokumenti labinskih i drugih kancelarija, najčešće objavljenih u zbirka sa znanstveno-kritičkim aparatima, bilo u Kandlerovu *Codice Diplomatico Istriano*,³⁹ bilo u Smičiklasovu *Diplomatičkom zborniku*.⁴⁰ Konačno, zabilježbe o itineraru i dojmovima Marina Sanuda u njegovu svojevrsnom putopisu iz 1483. godine svjedoče, uzevši ih s oprezom, o labinskom, prije svega, gospodarskom potencijalu i etničkom sastavu kakvima ih je percipirao kasnosrednjovjekovni prolaznik.⁴¹

KOMUNALNI IDENTITET

Završetkom bizantske uprave nad Istrom, krajem 8. stoljeća, i labinska je zajednica doživjela administrativne, socijalne, etničke i gospodarske »metamorfoze«, i to tijekom ranog razdoblja franačkoga, njemačkoga, odnosno kneževskoga i markgrofovskoga upravljanja Poluotokom, slično ostatku matičnog joj šireg teritorija. Potaknuta utjecajima iz višestrukih izvora, odnosno kasnoantičkom, bizantskom političko-upravnom baštinom, tradicijom autonomnih gradskih upravnih interesa te vanjskim čimbenicima relativno nagle feudalizacije i različitih modela vrhovne vlasti, labinska je gradska zajednica tijekom ranog i razvijenog srednjovjekovlja ideju o potpunoj političkoj samostalnosti konačno institucionalizirala u tijelima komunalne uprave, jamcima uže lokalne autonomije do samoga pada Republike 1797. godine.

Već je početkom 11. stoljeća, navodno 1028. godine, Pulska biskupija, po izdvajanju labinske Crkve iz uprave pićanskog biskupa, proširila prostor vlastite crkvene jurisdikcije i na Labin i pripadajući mu arhidakoniat, a labinska je župa ostala dijelom Pulske biskupije

³⁶ Usp. Christian SCHMID, »Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space. Towards a three-dimensional dialectic«, u: Kanishka GOONEWARDENA (ur.), *Space, Difference, Everyday Life. Reading Henri Lefebvre*, Routledge, New York – London, 2008., str. 27–45.

³⁷ Zoran LADIĆ – Elvis ORBANIĆ (prir.), *Spisi istarskih bilježnika I, Spisi labinskih bilježnika sv. I., Knjiga labinskog bilježnika Bartolomeja Gervazija (1525. – 1550.)*, Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 2008.

³⁸ Labinski statut, str. 131–229.

³⁹ Pietro KANDLER (prir.), *Codice Diplomatico Istriano* [dalje: CDI], Tipografia Galli, Varese, 2003.

⁴⁰ Tadija SMIČIKLAS (prir.), *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* [dalje: CD], sv. III i IV, JAZU, Zagreb, 1905. i 1906.

⁴¹ Marino SANUDO, *Itinerario di Marin Sanuto per la Terraferma Veneziana nell'anno MCCCCLXXXIII*, Tipografia del Seminario, Padova, 1847.

do suvremenog nam vremena.⁴² Prema svjedočanstvima je Konstantina Porfirogeneta, za-bilježenima u njegovu *De administrando imperio*, granica na ili u blizini Raše opstajala i u 10. stoljeću kao mjesto razgraničenja teritorijalne vlasti Trpimirovića, odnosno hrvatskih kneževa i kraljeva, te istarskog kneza, odnosno njemačkog cara, a nepromijenjenom je ostala, vjerojatno, do sukoba njemačkih Salijaca i ugarskih Arpadovića sredinom sljedećeg stoljeća.⁴³ Naime, još malodobni se Henrik IV., po nepotpunu uspjehu svoga prethodnika, Henrika III., zbog političkih interesa i obiteljske veze dviju dinastija, 1063. godine sukobio s Ugarskim Kraljevstvom, a vjernosti se vlastitom caru za trajanja rata držao i istarski markgrof Ulrik I. čime je osigurao proširenje vlastite jurisdikcije i na »prikvarnerski« dio Istre, odnosno Meraniju.⁴⁴ Tijekom procesa učvršćivanja carske i markgrofovske vlasti u Istri medijacijom donacija lokalnoj Crkvi, posebice akvilejskim patrijarsima, a nakon akvizicije istočne Istre sredinom 11. stoljeća, i labinska je Crkva, odnosno sam grad, posredništvom pulskog biskupa, za mandata patrijarha Gotebalda (Godabalda), čvršće vezana uz patrijaršiju godine 1063.⁴⁵ Zasigurno je, slično ostalim gradskim zajednicama Poluotoka, vjerojatno i s određenim zakašnjenjem, labinsko društvo izražavalo interese za autonomijom u odnosu na patrijarha tijekom razvoja protokomunalnih institucija i upravnih tijela u 11., 12. i kasnijim stoljećima. Međutim, politička je prisutnost vrhovne vlasti u gradu i okolnom podređenom teritoriju osigurana delegiranjem *gastalda* ili sličnih upravitelja.⁴⁶ Ipak, u trenutku ili, čak, poslije učvršćivanja gradskih autonomija i, pokatkad, izuzimanja iz carske vlasti i podređivanja Veneciji, Labin godine 1215. »od inkarnacije Kristove«, i to *mense februarii, quinto die exeunte*, ugovara mir s Rabljanima, a tijekom ugovaranja grad predstavljaju njegov župan Petar (*Petri iupani*), Pervonja, sin Ivanov, Ivan, sin *Negomov*, te satnik (*sabnic*) *Slavogost* i ostali gradski nobili (*una cum aliis nobilibus*).⁴⁷ Konačno, ugovor prisegom koroboriraju župan Petar i obojica (*cum ambobus*) gradskih sudaca, Matej, Slavogostov sin, i *Bogesila*, sin Bitihin/Bitičin (*Biticha*), te župnik *Sedescla*.⁴⁸ Samostalno je ugovaranje mira s prekomorskom, susjednom rapskom zajednicom potvrda postojanja određenog stupnja autonomije, stečenog, vjerojatno i prije, ali sigurno već u vremenu nakon prosljeđivanja markgrofovske časti patrijarsima u Akvileji. Institucije su gradske autonomije, župan, satnik i dva sudca, pa i zastupljenost gradskog plemstva, svjedočanstvo postojanja komunalnih modela uprave, sličnih onima na zapadnoj obali Poluotoka u istom razdoblju. Konačno, obiteljska veza gradskog župana i sina mu, gradskog sudca, upućuje

⁴² Dario ALBERI, *Istria. Storia, arte, cultura*, Lint, Trst, 1998., str. 1724; usp. i: Carlo DE FRANCESCHI, *L'Istria. Note storiche*, Arnaldo Forni, Poreč, 1879., str. 482–484.

⁴³ Constantine PORPHYROGENITUS, *De Administrando Imperio* [dalje: DAI], prir. Gyula MORAVCSIK – Romilly J. H. JENKINS, Centre for Byzantine Studies, Washington, 1967., str. 145; usp. također: Mate SUIĆ, »Hijeronim Stridonjanin – građanin Tarsatike. *Hieronymus, domo Stridonis, civis Tarsaticensis*«, *Rad JAZU*, knj. 426, Zagreb, 1986., str. 252–254.

⁴⁴ KLAJČ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku...*, str. 377–378 i 458.

⁴⁵ *Isto*, str. 462–463; vidi i: ALBERI, *Istria...*, str. 1724.

⁴⁶ O razvoju najranijih komunalnih institucija u istarskim gradovima tijekom ranog srednjeg vijeka vidi: KLAJČ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku...*, str. 469–473.

⁴⁷ CD III, dok. 112, str. 131–132; vidi i: Labinski statut, str. 134.

⁴⁸ CD III, dok. 112, str. 131.

na monopolizaciju vlasti uglednika u gradu i pripadajućem mu distriktu te, već početkom 13. stoljeća, pokušaje kontrole gradskih institucija čak i nasljeđivanjem časti. Dvadesetak godina kasnije, točnije 1237., labinska i rapska komuna obnavljaju raniji ugovor o miru, a sastavljač teksta ugovora, labinski poddakon Grgur (*Gregorius subdiaconus Albonae*), pred crkvom sv. Marije bilježi i predstavnike Labina, dvanaestoricu, odnosno, uz kapetana Dominika, jedanaestoricu »odličnijih« (*melioribus*), i to župana Ivana (*iupanus Johannes*), dvojicu sudaca, Polerkovića i Dragona Meriga (*iudices Polercovic et Dragona Maricus*) te satnika Petra, Janka, Dominika Sedrića (*Sedrica*), Dominika Masinvera, Arnesta Charei, Ega de Griax, Andriju Branićevog (*de Branix*) i Petra de Mico.⁴⁹ Komparativ kojim se u dokumentu definiraju članovi gradske elite svjedoči o postojanju, kao i dvadesetak godina ranije, određenog ekskluzivnog, odnosno plemenitog sloja aktivnog u upravi gradom, a i ponovni spomen župana, sudaca, satnika te kapetana upućuje na rad određenih oblika komunalnih institucija proizašlih iz integracije onih kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih, odnosno municipalnih i slavenskih modela uprave seoskom općinom.⁵⁰ Postojanje je određenog stupnja gradske autonomije potvrđeno i spomenom njegovih sudaca pri opisu djelovanja komisije za razgraničenje u *Istarskom razvodu*, a čijim su članovima tijekom petog dana obilaska postali labinski sudci Lupetin, Rumir, Sidar, Petroš i Mohor.⁵¹

Vlastite komunalne interese, sadržane u tendenciji k autonomiji od središnje vlasti u Udinama, labinska zajednica, ili barem njezin dio, izražava i tijekom nekakve pobune predvođene *Druzatiom* Petricom, sinom pokojnog Kvirina (*Quirinus*), iz svibnja 1326. godine.⁵² *Druzatia* su u pobuni podržavali i njegov brat Kuzma, sinovi mu Ambroz i Ivan, braća Sučina (*Sucina*), Just i Kvirin, braća *Slavas* i Petar, te Kudronja (!), Petar, Pavao, Kvirin, Jakov, Andrija, svećenik *Sinaz* (*Sinac?*), *Svencina* i Vincent, *omnes de Albona*, a patrijarh ih, čuvši za pobunu, poziva da opravdaju vlastite postupke, i to najkasnije trećeg dana od srijede 2. listopada 1326. godine.⁵³ S obzirom da se pobunjenici nisu odazvali pozivu, pa su i odbili dogovor, patrijarh ih je naknadno kaznio tek kompenzacijom načinjene štete.⁵⁴

Tekst izvora ne svjedoči zbog, vjerojatno, subjektivna pristupa, o političkim angažmanima sudionika pobune u lokalnoj vladi, pa ni o individualnim častima, ali broj pobunjenika upućuje, s obzirom da je idealni broj gradskih vijećnika do kraja 18. st. tek 24, na visok udio lokalne, politički aktivne elite u pokušajima postizanja određenog stupnja gradske autonomije. Relativno su blage sankcije kojima su naknadno opterećeni pobunjenici rezultat već postojeće političke samostalnosti grada i pripadajućeg mu teritorija te slabosti središnje vlasti u Udinama. O imunitetu pobunjenika protiv »časti istarskog markiza Fran-

⁴⁹ CD IV, dok. 32, str. 35–36.

⁵⁰ Usp. Maurizio LEVAK, »Tragovi društvenog ustroja istarskih Slavena u ranom srednjem vijeku«, u: BUDAK (ur.), *Raukarov zbornik...*, str. 65. O integraciji i amalgamaciji municipalnih i slavenskih oblika uprave vidi i sljedeće poglavlje.

⁵¹ Josip BRATULIĆ (prir.), *Istarski razvod* [dalje: IR], Libar od grozda, Pula, 1992., str. 102.

⁵² CDI III, dok. 601, str. 1032–1033; Labinski statut, str. 133–134.

⁵³ CDI III, dok. 601, str. 1033.

⁵⁴ *Isto*, dok. 602, str. 1034.

cisca della Torre«, zajamčenom komunalnom autonomijom, svjedoči i *Drusatiova* uloga suautora teksta gradskog statuta iz 1341. godine.⁵⁵ U tom je trenutku, a vjerojatno i ranije, *Drusatio* zasigurno bio članom nekakve gradske magistrature, odnosno gradskog vijeća, o čemu svjedoči i popis suradnika pri kodifikaciji lokalnog prava.⁵⁶

Iako je ova pobuna iz 1326. godine često percipirana kao dio dugotrajnih pokušaja secesije Labina iz patrijarhove vlasti u korist Venecije, pa čak, nešto vjerojatnije, i grofova Goričkih, nijedan izvor izrijeком ne spominje naklonost labinskih pobunjenika prema ostalim dvjema političkim organizacijama prisutnima na Poluotoku.⁵⁷ Godine se, naime, 1352. akvilejski patrijarh i istarski markgrof Nikola Luksemburški, tijekom vijećanja *Consiglio dei Consiglieri del Friuli*, požalio na pokušaj »nekih ljudi«, odnosno, točnije, onih vjernih Goričkima, da okupiraju Labin, i to, po ranijem neuspjehu, pod krinkom noći. Međutim, lokalno je stanovništvo obranilo grad, a jedan je dio napadača tijekom napada zarobljen i kasnije kažnjen.⁵⁸ No, unatoč mogućoj vezi pobunjenika iz 1326. i ovog 26 godina mlađeg napada, izvori to ne svjedoče, pa i postojana obrana grada tijekom dvaju napada zasigurno ne upućuje na pobunjeničku i secesionističku narav labinske zajednice i njezinu želju za novom vlašću, bilo mletačkom ili goričkom.

Osnovom je, konačno, gradske uprave i oblika komunalnih magistratura postao gradski statut, a koji je, po zapisivanju, takvog potvrdio *Domini Bertrandi Dei Gratia Sancte sedis Aquiligensis dignissimi patriarche*, i to osme indikcije, 17. kolovoza 1341. *sub annis Domini nostri*.⁵⁹ Druga je glava teksta Labinskog statuta tek potvrdila, zasigurno, već postojeće modele lokalne komunalne uprave i njezine institucije pa, konačno, i kodificirala već postojeću praksu prava sudjelovanja u lokalnoj vlasti. Ta su prava već u 14. stoljeću, a sigurno i ranije, na što upućuju spomenuti izvori, rezervirana za gradsku elitu. Gradskim su načelnikom (*quod electio domini potestatis sive vicarii*), tako, mogli postati oni izabrani u suradnji vijeća i čitave zajednice (*in concordia consilii et communis*), a ostali su gradski službenici, sudci, *camararii*, *marici maioris* i gradski predstavnici (*ambasciatores*), birani posredno, i to bijelim kuglicama, na mandat od pola godine.⁶⁰ Iako tekst druge glave pretpostavlja sudjelovanje čitave *communitas* u lokalnoj vladi, barem u procesu izbora gradskih službenika i načelnika, i to posredstvom vlastitih predstavnika, zasigurno je formula *quod electio domini potestatis sive vicarii debeat fieri in plena communitate et in concordia consilii et communis* stvarno podrazumijevala izbornu ulogu i potencijal već postojeće lokalne političke elite zastupljene u gradskom vijeću te, u najboljem slučaju, tek suradnju s politički inertnijim, ali ekonomski značajnim članovima zajednice. Konačno, postojanje je lokalnog plemstva i njihov postojeći politički angažman potvrđen već navedenim i drugim

⁵⁵ Labinski statut, gl. I, str. 154.

⁵⁶ Uz Bastijana, gradskog sudca, Bratonju, njegovu suradnika, Justa, Arnusta i ostale, i *Drusac* se u prvoj glavi Statuta navodi kao suurednik pravne knjige, pa i kao član *consilio dicte terre; na ist. mj.*

⁵⁷ *Isto*, str. 134.

⁵⁸ CDI III, dok. 748, str. 1266–1267.

⁵⁹ Labinski statut, gl. I; usp. UJČIĆ, »Sumarni inventar...«, str. 175.

⁶⁰ Labinski statut, gl. II i str. 136.

izvorima,⁶¹ a i sociografska raščlamba gradskog društva na članove vijeća i ostalu komunu svjedoči o dugotrajnu i postojanu raslojavanju lokalnog stanovništva. Stoga je i *Communis* ili *Communitas Albonae* spomenuta pri, primjerice, ugovaranju pravnih poslova s Kožljakom⁶² ili imenovanju sudaca za pogranične probleme,⁶³ zapravo lokalna politička elita, a nikad punina gradskog stanovništva.

Percepcija se labinske političke uloge i njegova komunalnog identiteta u perspektivi središnje vlasti u Udinama projicira i u dokumentima, odnosno oprečnoj terminologiji korištenoj u dvama izvorima – lokalnoj zajednici i institucijama akvilejskog patrijarha. Jasno, pri analizi korištene terminologije i pripadajuće semiotike, valja na umu imati i razliku grada i njegova distrikta, odnosno pripadajućih upravno-pravnih jedinica u materijalnoj formi, doslovce, dakle, grada i okolnih posjeda te lokalne komune kao zajednice temeljene na participaciji njezinih članova u političkoj i drugim interesnim oblicima njezine stvarnosti. Ipak, značajno je da patrijarh, koristeći pojmove *oppidum*,⁶⁴ *terra*,⁶⁵ *castrum*⁶⁶ i sl., nikada Labin ne naziva komunom, a lokalne, pak, kancelarije ne propuštaju priliku nazvati vlastiti grad *Communis Albonae*,⁶⁷ što, konačno, svjedoči i o prihvaćanju kompleksna koncepta komplementarne zajednice u svijesti labinskog stanovništva 14., ali i ranijih stoljeća.

Po konačnom uzdizanju akvilejskog patrijarha na čast istarskog markgrofa godine 1208., labinski su *gastaldi*, slično ostalim mjestima markgrofovije, gradu oktroirani, bez ikakvog savjetovanja s komunom, a komuna je bila obvezana i opskrbljivati predstavnika središnje vlasti jednogodišnjim »zalihama«. No, unatoč postojanju prava izbora vlastitih komunalnih službenika, načelnika i poslanika nakon 1341. godine, pa i određenog stupnja autonomije u ugovaranju poslova na nižoj razini, akvilejski je patrijarh/istarski markgrof, barem povremeno, do kraja uprave nad Labinom i dalje samostalno dodjeljivao čast lokalnog kapetana ili načelnika (vikara), odnosno delegirao vlastite službenike za vrhovnu upravu nad markgrofovijom. Godine, primjerice, 1397., i to 30. prosinca, patrijarh Antonio Caetani jednogodišnju službu načelnika labinskog, plominskog i barbanskog sa svim upravno-sudskim ovlastima i ekonomskim beneficijama dodjeljuje, bez obzira na drugu glavu labinske pravne knjige, nekom Hermagori de Cramaria,⁶⁹ i to nakon pritužbe labinske komune na patrijarhovo samoinicijativno dodjeljivanje časti te pritom njegovo ignoriranje autonomije lokalne zajednice pri izboru vlastitog načelnika.⁷⁰ Iako su upravo članovi gradskog vijeća upozorili patrijarha na sadržaj i pravne implikacije druge glave

⁶¹ Godine, primjerice, 1371. akvilejski patrijarh saziva sud zbog nekakve pljačke u Roču, a na suđenju su prisutni i *viris nobiles de Albona*; CDI III, dok. 807, str. 1376–1377.

⁶² *Isto*, dok. 768, str. 1296–1297.

⁶³ *Isto*, dok. 784, str. 1332.

⁶⁴ Primjerice; *isto*, dok. 785, str. 1333.

⁶⁵ *Isto*, dok. 885, str. 1506–1507.

⁶⁶ *Isto*, dok. 807, str. 1376–1377; Labinski statut, gl. I.

⁶⁷ Primjerice; *isto*, dok. 768, str. 1296–1297.

⁶⁸ CDI II, dok. 206, str. 382.

⁶⁹ CDI III, dok. 885, str. 1506–1507.

⁷⁰ *Isto*, dok. 883, str. 1504–1505.; usp. Labinski statut, str. 139–140.

prve knjige Labinskog statuta, on još 14. prosinca 1397., u odgovoru njima, izražava, pišući im *ista* (statut – op.a.) *non relevant, nam quilibet posse condere Statuta suatim*, sumnju u vjerodostojnost gradske pravne knjige, pa ih čak upozorava i na jednokratni legitimitet Statuta, a koji je bio ostvariv isključivo tijekom mandata patrijarha Bertranda, onog koji je takve pravne zahtjeve komune i potvrdio, implicirajući time izostanak ikakve naknadne potvrde Statuta tijekom mandata vlastitih prethodnika.⁷¹ Konačno, patrijarh članove vijeća obvezuje osmodnevnim rokom tijekom kojeg, žele li ostvariti traženo pravo slobodna izbora načelnika, moraju takvo pravo potvrditi vjerodostojnijim dokumentima.⁷² Labinci su, odnosno politički angažirani članovi gradske zajednice, konačno, propustili ostvariti svoje, statutom zajamčeno pravo autonomna izbora vlastitog »vikara«, premda izostanak ikakvih ranijih pritužbi, pa i patrijarhovo inzistiranje na vjerodostojnijim dokumentarnim dokazima, unatoč vjerojatnom poznavanju labinskih komunalnih prava, upućuje na barem polustoljetno razdoblje samostalna izbora gradskog načelnika ili, barem, dodjeljivanja takve službe u suradnji gradskog vijeća i središnje vlasti u Udinama.

Razvoj i konačno oblikovanje gradskih, odnosno komunalnih modela političkih institucija tijekom 13. i 14. stoljeća, relativna samostalnost pri ugovaranju mira i poslova s ostalim, susjednim zajednicama, izražavanje vlastitih političkih interesa, obrana komunalne autonomije, konstantno naglašavanje, u skladu s realitetom, komunalne administrativne naravi zajednice te kodifikacija jedinstvenog prava u formi gradskog statuta, dokaz su postojanja visoko razvijene političke i komunalne samosvijesti lokalne vlade i, uopće, čitava društva i prije predaje Veneciji 1420. godine.

Motivirani patrijarhovim/markgrofovom porazom u sukobu s Venecijom, čuvši i vijesti o mletačkoj okupaciji Udina, članovi su se labinskog gradskog vijeća okupili u crkvi sv. Marije 16. lipnja 1420., a, uz njih, ondje se, zbog odlučivanja o dobru čitave komune, našlo i *totus populus Albonae*.⁷³ Labinsko je gradsko vijeće, potpomognuto i barem i najmanjim sugestijama stanovništva, odnosno njihovih predstavnika, odlučilo detaljnije procijeniti zatečenu situaciju te, u slučaju predaje Veneciji, zaštititi vlastita prava stečena tijekom patrijarhova vrhovništva.⁷⁴ Već su, naknadno, 3. srpnja gradski čelnici poslali u Veneciju svoje predstavnike s vlastitim komunalnim, statutarnim pravima koje je Republika trebala potvrditi i obvezati se na njihovu daljnju primjenu, a dužd je potvrdio većinu privilegija, odlučivši, samo, da će Labinci doista samostalno birati vlastitog načelnika, ali posredno među mletačkom gospodom i tek uz duždevo odobrenje.⁷⁵ Konačno, dužd je zapovjedio i dizanje insignija svetog Marka Evandelistu na za to primjerenim mjestima, pa je Labin, zamijenivši političku pripadnost patrijarhatu/markgrofoviji onom mletačkom, gotovo trenutno postao dionikom mletačkim posjedima imanentnih društveno-povijesnih procesa, a koji će, u konačnici, potaknuti i mijene elemenata komunalnog, kolektivnog i individualnog identiteta na mnogim razinama.

⁷¹ CDI III, dok. 885, str. 1506–1507.

⁷² *Na ist. mj.*

⁷³ CD IV, dok. 973, str. 1630.

⁷⁴ *Na ist. mj.*

⁷⁵ *Isto*, dok. 974, str. 1634; dok. 977, str. 1640; usp. Labinski statut, str. 141.

Malen, ali prekrasan gradić pod patronatom sv. Justa (*loco picollissimo... bellissimo*), smješten na uzvisini, posjećuje pa, naknadno, i opisuje u svom putopisu Marino Sanudo godine 1483. ili nešto ranije. Obilazeći grad i hodajući njegovim ulicama, stječe dojam da, 63 godine nakon predaje Veneciji, ondje u tristotinjak domova živi svega 350 »Slavena« koji ne znaju ni riječi latinskog, što putopisca iznimno čudi (*Qui è tuti Schiavoni, et non sano latino, cossa che a mi era miranda*).⁷⁶ Gradićem organiziranim oko malenog trga, a čije zidine s trima vratima okružuju i mnoge crkve, prema Sanudovu svjedočanstvu upravlja vijeće s 24 člana, a koji su podređeni gradskom podestatu s mandatom od 32 mjeseca.⁷⁷

Na gospodarski potencijal grada i pripadajućeg mu distrikta tijekom gotovo četverostoljetne mletačke uprave upućuje, pišući o uzgojenih 450 modija žita i isto toliko proizvedenog vina, 400 modija zobi i deset stada ovaca, Marino Sanudo,⁷⁸ ali i Bartolomeo Giorgini, gradski ljekarnik, bilježeći u svom *Memorie storiche della terra e territorio d'Albona* lokalnu proizvodnju žita, vina, uzgoja sitne i krupne stoke pa, posljedično, i relativno intenzivnu proizvodnju mlijeka te dobar ulov tune, skuše i incuna, i to gotovo tri stoljeća kasnije, oko 1732. godine.⁷⁹ Osim poljoprivrednog potencijala, Giorgini upozorava i na okolne luke, Rabac, Svetu Marinu, *Porto Lungo* (Dugu Luku/Prtlog), *Valle di Tonni* (Tunaricu), a koje je labinska zajednica koristila, pa i kamenolome te, konačno, izvore kremenog pijeska, željeza, bakra i rane pokušaje rudnog iskorištavanja Labinštine, odnosno smole korištene pri premazivanju mletačkog brodovlja pronađene uz obalu sv. Zaharije.⁸⁰

Takva je labinska komuna od kodifikacije vlastitih prava 1341. godine u statutu potvrđenom, ali kasnije i ignoriranom u kancelarijama patrijarha, pa tijekom četverostoljetnog razdoblja, do samog pada Republike 1797. godine i prestanka njezine vrhovne uprave nad gradom, konstantno, aktivno i svjesno pokušavala obraniti utvrđene privilegije, a u službi krajnje definicije vlastitih, individualnih i jedinstvenih komunalnih političkih i gospodarskih interesa, neovisnih o tendencijama i željama središta u Veneciji. Protivljenje gradskih vijećnika, na određenoj razini, mletačkoj ekonomskoj politici oprečnoj lokalnim interesima,⁸¹ prosvjedovanje kod mletačke vlade u slučaju kršenja gradskih privilegija⁸² ili, pak, visoka autonomija u, primjerice, poreznoj i ekonomskoj upravi te poslovima na nižoj, komunalnoj razini, uvjetovali su, najprije kod politički angažirane populacije, a onda njihovim posredstvom i kod ostatka gradskog i, u trećem redu, distriktualnog stanovništva, postupni razvoj elementarne identifikacije komunalnom pripadnošću, a koja je, gotovo istovremeno, posljedicom i uzrokom pojedinačne participacije u višedimenzionalnoj djelatnosti čitave zajednice. Temeljne su razine identiteta svakog pojedinca, tako, od vlastitog

⁷⁶ SANUDO, *Itinerario...*, str. 156.

⁷⁷ *Na ist. mj.*

⁷⁸ *Na ist. mj.*

⁷⁹ Bartolomeo GIORGINI, *Povijesni pregled Labina i okolice / Memorie storiche della terra e territorio d'Albona*, Mathias Flacius – Biblioteca Historia@Histria, Labin, 2010., str. 39–41.

⁸⁰ *Isto*, str. 41–43.

⁸¹ Usp. Jakov JELINČIĆ, »Prva knjiga zapisnika sjednica Vijeća Labinske komune (Libro Consigli I) (1566-1578) (regeste)«, *VHARiP*, sv. 29 (1987.), str. 81.

⁸² Usp. ISTI, »Knjiga privilegija Labinske komune...«, str. 152–154.

imena, pripadnosti određenoj obitelji ili, pak, selu i društvenoj skupini, na višoj razini koncentrirane u kolektivnom komunalnom identitetu, a koji jedini jamči pretpostavku ostvarivanja temeljnih preduvjeta puka preživljavanja u povijesnom trenutku lišenom još viših razina pragmatične identifikacije. Mnogobrojnost je pojedinčevih, pa i grupnih identiteta uvjetna, a funkcionalna i primijenjena tek u trenutku društvene i fizičke dinamike, tek pri promjeni društvenog statusa ili, još češće, pri prostornom razmještanju, ali, u svakom slučaju, ostvariva tek vanjskom identifikacijom. Pripadnost je Veneciji, dakle, unatoč političkoj vezi koja podrazumijeva oktroiranje uglavnom gospodarske politike, odnosno restrikciju i sužavanje punine gradskog potencijala, tek iznimno utjecala na pojedinčevu identifikaciju, a time i na pripadajuću semiotiku te kompleksan sustav jezičnih znakova socijalnog statusa i uloge, no članstvo je u labinskoj komuni jamčilo i definiralo sve oblike individualnih sposobnosti, mogućnosti i materijalne »ostvarivosti«, prepoznavane, pri vanjskoj identifikaciji, upravo raščlambom jezičnog znakovlja. Stoga kompleks jezičnog označavanja i iščitavanja jezičnih znakova socijalnog statusa i općeg individualnog potencijala podrazumijeva i jasno određen slijed utjecaja, a koji se, konačno, ostvaruje na jasno određenim razinama, rezerviranim za isto tako određene socijalne skupine. Odluke su mletačke vlade zasigurno jače utjecale na svakidašnjicu gradske plemenite, odnosno upravne elite, a njihovim posredstvom, pak, i na ostale članove zajednice pa je takvim slijedom, u određenim okolnostima, tekla i dinamika međusobne identifikacije, jače izražene u suodnosu neposrednih društvenih skupina, a manje porastom razlike društvenog statusa. Pa ipak, svaki je pojedinac, gotovo neovisno o položaju u lokalnoj društvenoj hijerarhiji, bio dionikom kolektivnog komunalnog identiteta, iznimno varijabilna i ovisna o pojedinčevom socijalnom statusu.

Participacija u komunalnom identitetu

Tijekom predmodernog je razdoblja »povijesnog razvitka«, pa dobrim dijelom i danas, tek pripadnost priznatim, stvarnim ili zamišljenim oblicima političkih i socijalnih organizacija i entiteta, bilo feudalnim klasama ili, u ovom slučaju, komunalnim zajednicama jamčila ikakvu mogućnost gospodarske i društvene djelatnosti, a u skladu sa socijalnim statusom i zauzetim mjestom u lokalnoj ili široj društvenoj hijerarhiji.⁸³ Komunalna je zajednica baštinila socijalnu ulogu pa posljedično i razinu participacije u sveukupnosti komunalnih djelatnosti, bilo političkih ili gospodarskih, svih njezinih pripadnika i specifičnih društvenih skupina, a svi su oblici djelatnosti različitih formi, pravnih uređenja svakidašnjih međusobnih odnosa te ekonomska i politička uloga i potencijal svih pojedinaca u odnosu na zajednicu predodređeni baštinjenim običajima komune, kasnije dijelom kodificiranima u statutarna prava. Individualne su društvene uloge, prava i obveze, stoga, proizlazili isključivo iz pretpostavke o pripadnosti jedinstvenoj komunalnoj zajednici, a taj se kompleks projicirao i u identifikaciji pojedinca njegovom komunalnom pripadnošću, odnosno u jezičnim znakovima i semiotici korištenoj pri identifikaciji, koja ga sažima i raščlanjuje.

⁸³ Usp. Johan HUIZINGA, *The Waning of the Middle Ages*, Penguin books, London, 1987., str. 54–64.

Svaki je član komune participirao u formaciji komunalnog identiteta na različitim razinama i različitim intenzitetom i to, prije svega, zbog specifične razine na kojoj se odvijaju razmjene identitetskog znakovlja odnosno procesi međusobne identifikacije. Naime, članovi su političke i društvene elite komune zbog višeg stupnja vlastite participacije u odnosima s članovima ostalih komunalnih zajednica ili drugim društveno-političkim organizacijama, zasigurno, doprinijeli percepciji labinske komune više nego članovi drugih socijalnih skupina. Konačno, osim uloge »ambasadora« komunalnog identiteta, labinska je elita definirala i oblike političkih, ekonomskih i drugih implikacija identitetskih karakteristika zajednice najprije vlastitim interesima koji su kasnije i konačno utvrđeni u djelatnostima gradskih magistratura i člancima statuta iz 1341. godine. Takva je upravna, vladajuća uloga lokalne elite naknadno uvjetovala diseminaciju jasno postavljenog identiteta na ostale članove komunalne zajednice, a koji su, do određene mjere, svakako manje nego elita, i samostalno, odnosno vlastitim djelatnostima participirali u izgradnji identiteta zajednice tijekom vanjske identifikacije.

Proces preraspodjele komunalnog identiteta odozgo nije, sigurno, vremenski ograničen pa traje konstantno, počevši od najranijeg raslojavanja društva. On je dodatno učvršćen konačnom petrifikacijom socijalnih slojeva u promatranom razdoblju, odnosno tijekom srednjeg i ranog novog vijeka. Takva konstantna postojanost komunalne identifikacije odozgo posebice vrijedi za istarske, ali i druge slične gradove, čiji su oblici komunalne uprave samo nastavkom ranijih modela gradske, odnosno kolonijske ili municipalne uprave nastale tijekom rimskog i bizantskog vrhovništva. Čak je i tada kompleks municipalnog ili drugog identiteta najprije određen djelatnošću lokalne elite, pa je takav model nastavivši supostojati sa stalno promjenjivim oblicima magistratura, funkcionirao i tijekom srednjeg i ranog novog vijeka.

Unatoč tvrdnjama suautora Labinskog statuta da se participacija apsolutno čitava stanovništva, odnosno predstavnika svih lokalnih obitelji u labinskoj komunalnoj vlasti podrazumijeva,⁸⁴ takvo se što, ipak, čini nemogućim. Naime, postojanje društvene raslojenosti s jasno definiranim društvenim i upravnim ulogama svakog pojedinca u isto tako jasno definiranim gradskim magistraturama već u trenutku slavenizacije grada još za bizantske vlasti ne podudara se s idejom ikakvog oblika potpune »demokracije«. K tome, čak su i Slaveni koji su dospjeli najprije u podnožje grada, a onda i unutar njegovih zidina doživjeli određen stupanj socijalne stratifikacije uokvirene u modelu vojne demokracije, a koja je dodatno potaknuta i njihovim vojnim angažmanom tijekom provala u Istru pa i kasnije u sklopu bizantskog obrambenog sustava u Istri.⁸⁵ Postupnom su integracijom u tadašnje lokalno društvo »labinski« Slaveni prihvatili i preoblikovali postojeće oblike gradskih političkih institucija, a njihovim su članovima, zasigurno, postali upravo pripadnici već ostvarene slavenske, uvjetno rečeno, elite, bilo, moguće, ratničke ili, pak, upravne, od-

⁸⁴ Primjerice; Labinski statut, str. 135.

⁸⁵ Usp. Miroslav BRANDT, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Novi Liber, Zagreb, 1980., str. 113–114.

nosno županske.⁸⁶ Konačno, potvrda se amalgamacije zatečenih kasnoantičkih institucija i onih slavenskih seoskih općina vidi i u uporabi arhaičnih slavenskih titula, preciznije župana, podžupana i satnika, i u gradskom, komunalnom kontekstu.⁸⁷ Dodatna je diferencijacija lokalnog stanovništva potaknuta naknadnim razvojem municipalnih u komunalne oblike gradskih magistratura, konačno oblikovanih vjerojatno i prije, ali zasigurno već početkom 13. st., o čemu svjedoči već navedeni ugovor Labinaca i Rabljana iz 1215. godine.⁸⁸ Iako se izrijekom u dokumentu ne spominje, nekakvo je gradsko vijeće, među čijim su članstvom izabrani i sudci Matej i *Bogesila* te župan Petar, moralo postojati, a postojeća je društvena diferencijacija, ako ne formalno, onda barem *de facto* jamčila takve časti socijalnim statusom predodređenim obiteljima Labina već i prije 1341. godine, a ne »svim obiteljskim glavama«, kako to predlaže De Franceschi.⁸⁹ Već su u dokumentu iz 1237., u kojem Labin i Rab obnavljaju dogovoreni mir, predstavnicima Labina dvanaestorica odličnika, koji su, kao i pripadnici gradskog plemstva spomenuti u prethodnom ugovoru, zasigurno članovima nekakvog oblika gradskog vijeća, različiti od ostalih članova zajednice. Jasna diferencijacija plemića, odnosno gradskog vijeća i komune, *consilium* i *communitas*, koja implicira i određenu socijalnu stratifikaciju, zabilježena je u potonjem dokumentu čiji tekst svjedoči da su se dvanaestorica s Rabljanima sporazumjeli u vlastito, ali i u ime cijele komune,⁹⁰ te pri kodifikaciji komunalnog prava 1341. godine, gdje se u formuli o izboru gradskih službenika jasno razlikuje gradsko vijeće od ostatka zajednice.⁹¹ Takve su razlike, eksplicitno ili implicitno, zabilježene i u drugim srednjovjekovnim dokumentima labinske i drugih kancelarija.⁹² Konačno, prethodni je pregled razvoja komunalne svijesti i labinskih magistratura ukazao na postojanje gradskog vijeća i drugih službi, rezerviranih za lokalnu elitu.

Upravo je zbog takvih uvjeta članstva u gradskom vijeću i stjecanja ostalih časti te međusobnih i međudruštvenih odnosa unutar malene zajednice, formacija komunalnog identiteta prvenstveno rezultat djelatnosti labinskog »protopatricijata«, a naknadna je pre-

⁸⁶ Usp. Maurizio LEVAK, *Slaveni vojvode Ivana. Kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave*, Leykam international, Zagreb, 2007., str. 90–92.

⁸⁷ CD III, dok. 112, str. 131–132; CD IV, dok. 32, str. 35–36; vidi i: LEVAK, »Tragovi društvenog ustroja istarskih Slavena...«, str. 62–64; ISTI, *Slaveni vojvode Ivana...*, str. 94.

⁸⁸ *Na ist. mj.*

⁸⁹ Labinski statut, str. 135.

⁹⁰ *Et dictam pacem iuraverunt de melioribus Albone XII. pro se et pro toto comuni...*; CD IV, dok. 32, str. 35–36.

⁹¹ Druga glava Labinskog statuta započinje formulom: *Inprimis statuimus et ordinamus quod... in concordia consilii et communis...*; Vidi prethodno poglavlje; Labinski statut, gl. II., str. 155.

⁹² Primjerice, godine 1363. isključivo labinsko vijeće, odnosno njegovi delegirani članovi ugovaraju s gospodarom Kožljaka; *Cum quaedam quaestio verteretur inter Comune Albonae et Nobilem Virum Dominum Philippum de Coslacco ex altera parte de et super Jurisdictione Justitiae redendae quod vulgo dicitur Rigtho in festo Ecclesiae Sancti Petri de Villa pro tempore occurrente, dicente praefacto Domino Philippo ad suos praedecessores spectasse ab antiquo, et nunc ad ipsum tamquam eorum successorem et Dominum de Coslacco spectat et pertinet dicta Justitia quod vulgo dicitur Rigtho de omnibus et singulis committendis et perpetrands in die festivitatis Sancti Petri de Villa, super qua quidem quaestione et congregato Consilio Albonae ad somnum campanae et more solito, in quo quidem Consilio fuerunt ultra quam duae partes dictorum consiliariorum...*; CDI III, dok. 768, str. 1296.

raspodjela uživanja tako stečenog identiteta, dakle, trajan, a ne vremenski ili intenzitetom ograničen fenomen.

No, bez obzira na pripadnost određenim društvenim slojevima, svaki je član šire labinske komune uživao provenijencijski pridjevnik, a koji je u trenutku identifikacije, posebice one vanjske, postajao znakom svih implikacija društvene i komunalne pripadnosti, od stupnja političkog angažmana u široj ili užoj zajednici do gospodarskog i svakog drugog potencijala, odnosno sveukupnosti općih karakteristika koje pojedinac dijeli s vlastitom komunom. Komunalna je pripadnost također jamčila ostvarivost pojedinačnih prava i obveza unutar matične, a prebivanjem je u drugoj zajednici svaki pojedinac, barem do određene mjere i ovisno o položaju u društvenoj hijerarhiji, lišen takvog statusa. Kao što je u 15. st. u, primjerice, Puli⁹³ zabilježen pripadnik labinske komune te, kao takav, lišen vlastitih komunalnih prava, ali i obveza, u pulskoj komuni, tako su i u dokumentima nastalima u labinskim kancelarijama i župi jasno naznačeni privremeni ili nešto trajniji stanovnici grada, a koji nikako ne mogu uživati prava jednaka potpunim članovima zajednice, i to u skladu s predmodernom preraspodjelom udjela u, prije svega, političkim pravima različitih kategorija gradskog stanovništva.⁹⁴ Primjerice, u siječnju je 1538. tako u labinskoj matiči krštenih kao otac zabilježen Stane Crešanin (*de Cherso*),⁹⁵ njegov sumještanin Gašpar (*de Cherso*) suprug je svjedokinje angažirane pri pisanju teksta donacije Uršule Jarčić u listopadu 1544.,⁹⁶ a Rabljanin je Mihael Tomašić (*viro de Arbo*) postao svjedokom sastavljanja oporuke Zaharije Butorića u siječnju 1537. godine.⁹⁷ Zaharija Butorić je, pak, slično Crešanima i Rabljaninu, u toj, vlastitoj oporuci detaljno identificiran pridjevkom *labinski* (*Zacharias Butorich de Albona*),⁹⁸ a oznaka mu je pripadnosti, kao i, primjerice, notarima Vazminji i Bertoši iz 14. stoljeća,⁹⁹ plemićima Baštijanu,¹⁰⁰ Justu, Fabijanu i Bartolomeju,¹⁰¹ pa i svom labinskom plemstvu uopće,¹⁰² jamčila osobna prava ostvariva isključivo unutar vlastite komunalne zajednice, u skladu s pripadnošću određenoj društvenoj skupini.

Etnicitet lokalnog stanovništva

Etnički je sastav stanovništva čitava Istarskog poluotoka, pa tako i onog grada Labina i Labinštine, tijekom srednjeg i ranog novog vijeka uvjetovan, prije svega, demografskim promjenama koje su, postupno, gotovo konstantno iznova izmjenjujući ili popunjavajući istarsku populaciju, od ranog srednjeg vijeka do ranonovovjekovih organiziranih migracija rezultirale istarskom polietničnošću. Dihotomija je etniciteta istarske populacije, pa tako i

⁹³ Miroslav BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo*, Glas Istre – Čakavski sabor, Pula, 1978., str. 115.

⁹⁴ Usp. LADIĆ, »Labinsko društvo...«, str. 47–70.

⁹⁵ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 10v.

⁹⁶ LADIĆ – ORBANIĆ (pri.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 84, str. 160.

⁹⁷ *Isto*, dok. 8, str. 32.

⁹⁸ *Na ist. mj.*

⁹⁹ CDI III, dok. 601, str. 1032; *isto*, dok. 602, str. 1034.

¹⁰⁰ *Isto*, dok. 657, str. 1138.

¹⁰¹ *Isto*, dok. 675, str. 1160.

¹⁰² *Isto*, dok. 807, str. 1376.

teritorijalno-etnička određenost, nastupila već u ranom srednjem vijeku nakon masovnijeg doseljenja Slavena na prostor Poluotoka tijekom prve polovice 7. st., a intenzivnije u njegovu unutrašnjost, ambijentalnim, pedološkim pa čak i političkim svojstvima imigrantima odgovarajući teritorij.¹⁰³ Romansko-slavenska će etnička dihotomija, tako, tijekom ranog srednjeg vijeka zamijeniti onu priobalno-unutrašnju, uvjetovanu stupnjevima romanizacije lokalnog stanovništva još za rimske i bizantske uprave, a sličnom će ostati i tijekom svih stoljeća srednjega i ranog novog vijeka, i to uz naknadnu preobrazbu u talijansko-slavensku. Za feudalizacije će Poluotoka po uspostavi franačke uprave te tijekom postojanja ostalih oblika političke pripadnosti Istre utemeljenima na onom karolinškom, stanovništvo Istre, uz primjese njemačkog elementa, postati doista multikulturalno. Prije svega su jezične, a onda i ostale kulturološke implikacije predmodernog etniciteta postale, stoga, dijelom kolektivnih i individualnih identiteta svakog člana i šireg elementa sveukupnosti istarske populacije, i to, najprije, u recipročnim identificirajućim odnosima talijansko (njemačko)-slavenskog identitetskog znakovlja. Organizirane su kolonizacije mletačke i austrijske vlade, unatoč konstantnim imigracijama s prostora koji okružuju Poluotok, konačno definirale etnički sastav istarskog stanovništva u ranom novom vijeku, a takve je etničko-demografske promjene iskusio i Labin s okolnim područjem omeđenim, sve do početka 20. st., Rašom sa zapada, Kvarnerom s istoka i Čepićkim jezerom sa sjevera.

Tijekom najranijih masovnijih doseljavanja Slavena u Istru početkom 7. st., i prostor je Labinštine, jedan od istarskih područja najbližih masivu Učke i, time, ishodištu slavenskih prodora, postao njihovim privremenim, a s vremenom i trajnim odredištem. Jezične, odnosno dijalektološke karakteristike stanovništva suvremene Labinštine, slične onima populacije čitava prikvarnerskog prostora od Raše, preko Učke, do Bakra i Lošinja s kojom dijele sjevernočakavski dijalekt, svjedoče o dugotrajnosti stanovništva slavenskog etniciteta na tom području.¹⁰⁴ Naime, fonetske karakteristike ranosrednjovjekovnog slavenskog jezika do kraja 8. st. te imanentne i naknadne glasovne promjene sadržane i u istarskoj toponimiji, upućuju na teritorijalni raspored najranijih slavenskih doseljenika, a suvremeni je toponim *Labin*, nastao od antičkog *Albona*, rezultat prilagodbe latinske toponimije slavenskom fonetskom sustavu prije kraja 8. stoljeća.¹⁰⁵ Konačno, među predstavnicima ostalih istarskih gradova, i labinski se povjerenici žale na »uzurpatore« Slavene tijekom zasjedanja Rižanskog sabora početkom 9. st.,¹⁰⁶ što dodatno potvrđuje njihovu prisutnost u okolici Labina između 8. i 9. stoljeća, a značajna je, jasno, i Porfirogenetova percepcija sjeverozapadne granice zemlje Hrvata u 10. st.,¹⁰⁷ čije je postojanje, barem i u najmanjem opsegu, zasigurno utjecalo na slavenizaciju istočne Istre.

¹⁰³ Usp. LEVAK, *Slaveni vojvode Ivana...*, str. 55–65.

¹⁰⁴ *Isto*, str. 66–71; vidi i: Dalibor BROZOVIĆ, »Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski: Čakavsko narječje«, *Enciklopedija Jugoslavije* 6, Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1990., str. 79–81; Silvana VRANIĆ, *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, Filozofski fakultet u Rijeci, Odsjek za kroatistiku – Biblioteka časopisa Fluminensia, Rijeka, 2005., str. 317.

¹⁰⁵ LEVAK, *Slaveni vojvode Ivana...*, str. 67–69.

¹⁰⁶ Vidi: Lujo MARGETIĆ, »O nekim pitanjima Rižanskog placita«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 43 (1993.), str. 429.

¹⁰⁷ DAI, str. 145.

Iako pojedinčev politički angažman tijekom srednjeg, pa i ranog novog vijeka, ne ovisi o njegovoj etničkoj pripadnosti nego pragmatičnijim preduvjetima, antroponimija zabilježena u srednjovjekovnim dokumentima labinske i druge provenijencije, unatoč disparatnosti predmodernog i suvremenog etniciteta, upućuje na dugotrajnost slavenske naseljenosti Labinštine, a koja je s vremenom inicirala i slavenizaciju gradske uprave i institucija političke vlasti. Već je u spomenutom ugovoru između Labina i Raba iz 1215. godine, a koji je dvije komune obvezao na dvadesetogodišnji mir, antroponimija zabilježenih Labinaca gotovo isključivo idioglotna, odnosno slavenska,¹⁰⁸ a isto je i s antroponimijom zabilježenom dvadesetak godina kasnije.¹⁰⁹ Godine je 1305. pri imenovanju sudaca u sukobu pulskog biskupa i komune, među ostalim klericima Pulske biskupije nazvanima kršćanskim imenima, spomenut i labinski Vidonja (*Vidogna Clericus Eccl. S. Marie de Albona*),¹¹⁰ a i osobna imena članova *Druzatiove* pobunjeničke družine, Kudronja, Sučina, Slavac (Slavac?), Sinac, Svenčina i Jurisav (!), pored njegova, pripadaju, u visokom udjelu, slavenskoj antroponimiji.¹¹¹ Konačno, patrijarhov/markgrofov je poziv pobunjenicima na opravdanje vlastitih postupaka koroborirao Vazminja, po carskom dopuštenju labinski notar.¹¹² Pri ugovaranju pravnih poslova labinske komune s kožljačkim gospodarom Filipom godine 1363., komunu predstavljaju, osim nekog Lovrice, labinskog kapetana, i Dominik Dornjević, Andrija Glavica Spečić, tadašnji sudac Skitače, Vidonja, sin Gvidonjin, Ivan Tusilić, Marko Stalčić, Plamenja, Slobac Dornjević, Nikola Rusmičić/Rušmičić i dr., a značajno je i da se pravda koju, eto, kožljački gospodar i njegovi prethodnici podjeljuju od »pamtivijeka«, u dokumentu detaljnije definira vulgarnim sinonimom *righto*.¹¹³ *Nobilis vir* Filip, spomenut kao gospodar Kožljaka, vjerojatno je Filip Macić, medijator među istarskim komunama i feudalnom gospodom pri razgraničenjima zabilježenima u *Istarskom razvodu*,¹¹⁴ a gdje su zabilježeni i već spomenuti labinski sudci, čija su imena, gotovo sva, slavenskog podrijetla.¹¹⁵

Konačno, 16. su se lipnja 1420. u crkvi sv. Marije unutar labinskih zidina, kako bi odlučili hoće li se predati Veneciji, vlastitim sugrađanima i članovima gradskog vijeća pridružili i plemić Jakob Dušić, gospoda Jedrica, gradski sudac, Martin Bratonić, Bartolomej Stulčić, *Berchia*, Martin Krančević i Grubeša, a u raspravi su sudjelovali i građani Ivanac Forković, Arik Anežić, Mauro Sošić, Martin Brentica, Dminač/Dminah Zandrić, Stjepan Veliša Radunić, Marko Benčić, Martin Perčić Kokot, Mihael Kurepić sa sinom Ko-

¹⁰⁸ Predstavnicima su labinske komune tijekom ugovaranja primirja župan Petar, Pervonja, Ivan, sin Negomov, Sabnic Slavogost, sudci; Matej, sin Slavogostov i Bogesila, sin Bitihin, te župnik Juanaz, sin Sedesclavov; CD III, dok. 112, str. 131.

¹⁰⁹ CD IV, dok. 32, str. 35–36.

¹¹⁰ CDI III, dok. 515, str. 909.

¹¹¹ *Isto*, dok. 601, str. 1032.

¹¹² *Na ist. mj.*

¹¹³ *Isto*, dok. 768, str. 1296–1297.

¹¹⁴ IR, passim; vidi i: Ivan JURKOVIĆ, »Macić, Filip«, u: Miroslav BERTOŠA – Robert MATIJAŠIĆ (ur.), *Istarska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 262; dostupno na: <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1608> – zadnja provjera 7. lipnja 2015.

¹¹⁵ IR, str. 102.

rorafinom i drugi sudionici slavenskih imena ili prezimena.¹¹⁶ Osim toga i antroponimija članova gradskog vijeća nekoliko godina nakon predaje Veneciji, točnije 1436. godine, pa, zasigurno, i prije i poslije te godine, u najvećem udjelu pripada upravo slavenskoj.¹¹⁷ Već je 15. srpnja 1420. Labin i službeno postao dijelom mletačke države, a s mletačkim su se poslasticima, između ostalih, u župnoj crkvi sv. Marije, okupljeni da bi i formalno priznali duždevo vrhovništvo, susreli i svećenici Ivan Komarić i Benko te Nikola Župan iz Cresa sa svojim nećakom *Slognom*.¹¹⁸

Osim antroponimije i onomastike uopće, i određena terminologija korištena pri kodifikaciji labinskog komunalnog prava te prilikom oslovljavanja gradskih službenika, poput termina *bludesi*,¹¹⁹ *napassa*,¹²⁰ *podsupum*,¹²¹ ili, pak, *iupani*¹²² korištenog u ugovorima s Rabom, potvrda je monopola hrvatskog jezika u svakidašnjem govoru, a na isto upućuje i česta kroatizacija inače talijanskih antroponima bilježenih u župnim maticama isključivo 16. stoljeća. Naime, 4. je veljače 1538. u maticu krštenih kao otac krštenika upisan *Badasari Scampich*,¹²³ a mjesec je ranije kumom sina Marka Miletića bio Lucijan *Lucianich*,¹²⁴ a ne, dakle, *Luciani* ili *Lucianus*.¹²⁵ Najvažniji je, vjerojatno, primjer prilagodbe vlastitog prezimena svakodnevno intenzivno korištenom hrvatskom jeziku onaj labinskog arhida-kona Jakoba, a koji se, kao krstitelj kćeri Ivana Smokvice/Smokve (*Ioannes Smoqza*), 20. veljače 1539. potpisuje kao *archidiaconus batelanich*,¹²⁶ različito od uobičajenog *jacobus archidiaconus batilana*.¹²⁷ Labinska je plemićka obitelj Battiala, ranije nazivana Battilana (mlatitelji konoplje),¹²⁸ tako, tijekom 16. st., barem povremeno, autonomno vlastito prezime kroatizirala, a pod utjecajem, zasigurno, svakodnevno korištenog govora i oblika uglavnom prihvaćenog u čitavoj vlastitoj jezičnoj zajednici, pa je samostalna konstrukcija obiteljskog identiteta, koristeći upravo prezime kao medij identifikacije, poseban slučaj identitetske dinamike. Kroatizirana su prezimena inače talijanskih oblika zabilježena i u imbrevijaturama labinskog notara Bartolomeja Gervazija iz prve polovice 16. st., a koje

¹¹⁶ CDI III, dok. 794, str. 1631–1632.

¹¹⁷ Popis članova labinskog gradskog vijeća iz 1436. godine vidi u: Labinski statut, str. 217–218.

¹¹⁸ CDI IV, dok. 977, str. 1640.

¹¹⁹ Labinski statut, gl. XII, str. 162.

¹²⁰ O slavenskoj, odnosno hrvatskoj terminologiji u Labinskom statutu vidi: Miroslav BERTOŠA, »Iz ugla povjesničara: toponimi, antroponimi i nadimci u Labinu i Labinštini u drugoj polovici XVIII. stoljeća«, *Folia onomastica Croatica*, knj. 12 – 13 (2003. – 2004.), str. 43–44; posebno: Nikola ŽIC, »Iz latinskog statuta grada Labina u Istri«, *Mjesečnik Pravnčkog društva u Zagrebu*, br. 65 (1939.), str. 1–84.

¹²¹ Labinski statut, gl. IV, str. 157.

¹²² CD III, dok. 112, str. 131; CD IV, dok. 32, str. 35–36; usp. LEVAK, *Slaveni vojvode Ivana...*, str. 91.

¹²³ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 13r.

¹²⁴ *Isto*, fol. 12v.

¹²⁵ Primjerice, u upisu od 1. svibnja 1541.: *isto*, fol. 44r.

¹²⁶ *Isto*, fol. 23r.

¹²⁷ Primjerice na fol. 22v.

¹²⁸ Usp. BERTOŠA, »Iz ugla povjesničara...«, str. 47.

bilježe i Škampiće (*Scampich*)¹²⁹ i Lucijaniće (*Lucianich*)¹³⁰. Udio je prezimena slavenskog, odnosno hrvatskog podrijetla u navedenim maticama i notarskim imbrevijaturama u ukupnom korpusu daleko najveći, a to potvrđuju i spisi labinskog kaptola koji bilježe 425 lokalnih antroponima, od kojih su u 16. st. oko 70 % upravo slavenski, a tek oko 25 % talijanski.¹³¹

Intenzivno je korištenje hrvatskog jezika u svakidašnjem govoru i Sanuda krajem srednjeg vijeka navelo na zaključak da u Labinu i njegovoj okolici žive, dakle, isključivo Slaveni koji, iako je netko, barem u labinskim kancelarijama, morao poznavati latinski, ne poznaju ni riječi tog jezika.¹³² Potpunu dominaciju hrvatskog jezika u samom gradu, a vjerojatno i ostatku Labinštine, tijekom čitava srednjeg vijeka, te tradiciju njegova monopola i tijekom određenog perioda ranog novog vijeka, potvrđuje i čitanje terminacije Niccolòa Salamona, providura Arsenala za Istru, labinskim plemićima i pučanima na stubištu pred gradskom palačom na »slavenskom« jeziku, i to prema lokalnom običaju (*giusta il solito in lingua schiava*) godine 1587.¹³³

No, tijekom druge polovice 16. te tijekom 17. i, konačno, 18. stoljeća, transformacijom diplomatskog i političkog jezika iz latinskog u talijanski te, usporedno, sa sve čvršćim i intenzivnijim vezama s upravnim središtem u Veneciji, a što implicira, prije svega, arhontološke i gospodarske utjecaje, uspješno korištenje talijanskim jezikom postaje preduvjetom članstva u društvenoj eliti i kriterijem osobnog ekonomskog blagostanja.¹³⁴ Prilagođavajući se novim političkim uvjetima, lokalna je labinska politička i gospodarska elita, stoga, postupno i pasivno prihvatila talijanski jezik kao pragmatično sredstvo, a s vremenom i kao dio vlastitoga kolektivnog identiteta, poistovjećujući se, time, s članovima društvene elite na »republičkoj« razini, posebice pod utjecajem doseljenika sa susjednog poluotoka. Preobrazbom formalnog jezika iz latinskog u talijanski, konačno, jezik je svih službenih dokumenata, osim, primjerice, zapisnika gradskog vijeća ili službene korespondencije, i župnih knjiga gotovo naglo postao upravo potonji. S vremenom, talijanski se jezik, zasigurno, u samome gradu češće nego u njegovoj ruralnoj okolici ili tijekom ranijih stoljeća čuo i u svakidašnjim razgovorima, pa je većina gradskog stanovništva, a i manji dio onog seoskog, sigurno postala dvojezičnom.

Iako nikakav oblik postupne akulturacije i konačne asimilacije, odnosno talijanizacije, nije tijekom postojanja Mletačke Republike bio aktivan ni planiran, talijanski jezik, postavši najprije službenim, a onda i svakidašnjim uporabnim jezikom elite postaje diferencijacijskim čimbenikom u definiciji društvenih skupina, pa i onih etnicitetom identificiranih, posebice po doseljenju novoga »slavenskog« stanovništva od 16. stoljeća nadalje.¹³⁵ Čitaju-

¹²⁹ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 59, str. 121–122.

¹³⁰ *Isto*, dok. 6, str. 29–30.

¹³¹ BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo...*, str. 128–129.

¹³² SANUDO, *Itinerario...*, str. 156.

¹³³ JELINČIĆ, »Knjiga privilegija...«, str. 175–176.

¹³⁴ Usp. BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo...*, str. 117–119.

¹³⁵ Doseljenike, uglavnom one s područja Dalmacije, odnosno ratom ugroženih teritorija nalazimo i u župnim maticama, i to jedinstveno identificirane vlastitom prostornom provenijencijom. Primjerice, pri

ći korištene izvore, stoga, posebice one u kojima se, barem do određene mjere, projicira i jezično znakovlje korišteno u svakidašnjici, i to primarno župne matice, ali i diplomatsku građu, zamjećuje se postupna, uvjetno rečeno, talijanizacija formalnog jezika pa, posljedično, i kulturnih obrazaca i identiteta društvene elite tek od kasnog 16. stoljeća.¹³⁶ Upravo od kraja tog stoljeća, a još intenzivnije tijekom sljedećeg, obitelji koje su dijelom gradskog plemstva konačno »talijaniziraju« vlastitu antroponimiju i samostalno modeliraju prezimena u oblike kakve nalazimo u 18. i 19. st., pa ih takvim prezimenima identificiramo i danas. Tek od početka 17. st., dakle, nekadašnji Battilane ili Batelanići, odnosno »mlatitelji konoplje«, postaju, vertikalnim uzdignućem unutar društvene hijerarhije i istovremenim bezuvjetnim prihvaćanjem talijanskog jezika i ostalih kulturalnih implikacija, Battiale, odnosno »krilomlatima«,¹³⁷ a Lucijanići izbjegavaju koristiti takav, ranije i unutar obitelji korišten slavenski oblik, pa do danas ostaju Lucianima.¹³⁸

Unatoč disparatnosti i sadržajnim razlikama, dakle, predmodernog i modernog, odnosno suvremenog nam pojma etniciteta i nacionalne svijesti, jezik je tijekom kasnog 16. i nastupajućih stoljeća, postavši i medijatorom drugih kulturalnih elemenata svijesti o »pseudonacionalnoj« pripadnosti, ipak postao diferencijacijskim čimbenikom govornika talijanskog, odnosno uglavnom članova društvene elite, i govornika hrvatskog jezika, uglavnom pripadnika obrtničkih i seoskih socijalnih skupina Labina i Labinštine.¹³⁹ Obostrani su utjecaji takvih kulturnih čimbenika mogli s vremenom inicirati i dvojezičnost gradskog i prigradskog stanovništva, no imigracijom stanovništva s juga mletačkih posjeda uz Jadran broj je govornika hrvatskog jezika narastao jer imigranti s prostora na kojem je utjecaj talijanskog jezika bio slabiji ili je potpuno izostao nisu ga nužno poznavali, a još manje koristili. Postojanje svjesnih razlika među tim dvama etnokulturnim entitetima ranonovovjekovne Labinštine uzrokovanih jezičnim, pa onda i identitetskim razlikama uokvirenima u kompleks etničkog identiteta, stoga, posvjedočili su i iskazi, primjerice, dvojice seljaka iz Cera pokraj Labina tijekom procesa protiv sudionika labinskog prosvjeda ili pobune iz 1768. godine.¹⁴⁰ Naime, dvojica su seljaka vlastiti iskaz dali na hrvatskom jeziku, uz

rođenju je sina Marina Smokvice krštenog 19. listopada 1539. babicom bila *Matia Turchova*, često u istoj knjizi nazivana i *Turkovicom* (HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 28r), a prethodne je godine u siječnju babicom pri rođenju Andrije Milića bila *Rusizza Morlacha*; *isto*, fol. 10v.

¹³⁶ Ranije je gotovo isključivo korišten latinski jezik u službenim dokumentima labinskih kancelarija postupno, od kraja 16. st., a najviše zbog zahtjeva korespondencije s vladom u Veneciji, zamijenjen talijanskim. Vidi, primjerice: JELINČIĆ, »Prva knjiga zapisnika...«, str. 87–95; ISTI, »Knjiga privilegija...«, *passim*.

¹³⁷ Dijelom je labinskog plemstva, očito, postao samo jedan ogranak starije obitelji *Battilana* pa se još u 18. st., u trenutku kada se Tomaso, član plemićke obitelji *Battiala*, naziva plemenitim gospodinom grofom (*Il nobile signor conte*), spominje i, primjerice, Domenica Battilana, kći pokojnog Ivana rečenog *Gliokaz* iz Drenja (HR-DAPA-429, ZMK, 123, str. 234 i str. 236). Očito je, s vremenom, po stjecanju određenog financijskog i društvenog kapitala, ovaj uspješniji ogranak obitelji premjestio vlastito sjedište u sam grad, a ostatak je obitelji zadržao stare ruralne karakteristike, ostavši, tako, izvan gradskih zidina; usp. BERTOŠA, »Iz ugla povjesničara...«, str. 47.

¹³⁸ Primjerice, 15. je ožujka 1791. umrla plemenita gospođa Maria *Luciani*, kći plemenitog Giovannantonija; HR-DAPA-429, ZMK, 123, str. 226.

¹³⁹ Usp. BERTOŠA, *Istarsko vrijeme prošlo...*, str. 117–119; ISTI, »Iz ugla povjesničara...«, str. 48–49.

¹⁴⁰ O pobuni Labinaca iz 1768. godine vidi: *isto*, str. 44–49.

opasku da talijanski ne poznaju, pa je tijekom svjedočenja angažiran i prevoditelj, jedan od dvojezičnih Labinaca talijanskog prezimena *Manzoni*, član ugledne labinske obitelji.¹⁴¹ Svjedočeći godine 1770. o provali plominske braće Filipas u kuću plemića Pietra Chersevanija, plominski je ribar Andrea Massalin opunomoćenome sudcu, pretorskom kancelaru iz Kopra, rekao da su braća u kuću upala govoreći jezikom koji on nije razumio.¹⁴²

Antroponimija zabilježena u navedenim dokumentima, ona zabilježena u labinskim župnim maticama, bilo krštenih, vjenčanih ili, pak, umrlih, i drugim župnim knjigama te leksik gradskih službenih dokumenata svjedoče o višestoljetnoj dominaciji »slavenskog«, odnosno hrvatskog jezika i pripadajućim mu kulturološkim »parafernalijama« na Labinštini, od ranog srednjeg vijeka pa, različitim intenzitetima, ali postojano, sve do danas. Temeljni je slavenski etnički supstrat kasnije, potaknut organiziranim imigracijama s ratom ugroženog, pograničnog teritorija Republike, dodatno brojčano pojačan, a i obostrani je proces akulturacije i asimilacije, ovisan o socijalno-profesijskoj pripadnosti pojedinaca ili većih društvenih skupina, jamčio, osim talijanizacije, i kroatizaciju neslavenskih doseljenika, a koji su vlastitim društvenim statusom bili sličniji obrtničkim i seljačkim zajednicama Labinštine. Takav je proces kroatizacije imigranata s Apeninskog poluotoka ili drugih dijelova Republike, pa i Sredozemlja, postao, zasigurno, još ovisnijim o socijalno-profesijskim statusima po konačnom definiranju etnokulturnih identiteta lokalne elite i ostalog stanovništva jer srednjovjekovni izvori svjedoče da su labinski socijalni slojevi bili lišeni ikakve diferencijacije temeljene na jeziku.

Hagiotopografski doprinosi komunalnom identitetu

Osim komunalnog ili drugog modela društvene i političke pripadnosti kao isključivog temelja svih oblika osobne ostvarivosti i djelatnosti, srednjovjekovni je, posebice kasni, i ranonovovjekovni mentalitet podrazumijevao i svetačke kultove kao neizostavan i nerazdvojiv dio lokalnog i šireg identiteta, a svetačke su relikvije, posve plastični i opipljivi dokazi njihova patronata, angažirani i u argumentaciji lokalne samosvijesti i autonomije. Rečeno riječima Johana Huizinge: »Individualni i društveni život su, u svim njihovim manifestacijama, prožeti koncepcijama vjere. Ne postoji predmet niti djelatnost, kolikogod trivijalni, a koji nisu konstantno korelirani s Kristom ili spasenjem.«¹⁴³ Konačno, prostorne su »konkordancije« svetačkih patronata jamčile članovima različitih zajednica poistovjećivanje s članovima drugih, barem, u ovom slučaju, na razini identičnih zaštitnika, a što je uvjetovalo te istovremeno bilo i rezultatom, dubljih gospodarskih i političkih veza. Odabir je gradskog i drugih lokalnih patrona, projiciranih u hagiotopografiji tako postao sastavnim dijelom kolektivnog identiteta na višim ili nižim razinama te odrazom svjetovnih i materijalnih implikacija.

¹⁴¹ *Isto*, str. 56.

¹⁴² Miroslav BERTOŠA, *Zlikovci i prognanici. Socijalno razbojništvo u Istri u XVII. i XVIII. stoljeću*, Istarska književna kolonija »Grozđ«, Pula, 1989., str. 139.

¹⁴³ HUIZINGA, *The Waning...*, str. 147; vidi i: Peter BROWN, *The Cult of Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 1981.

Tijekom srednjega i ranog novog vijeka, u gradu i bližoj okolici postoji tradicija o pokrštenju Labinaca već 56. godine, a kada je u grad stigao i stanovnike pokrstio sv. Elije, odnosno blaženi Elije, đakon iz Koštabone, za svog putovanja Istrom, i to iste godine kada je, navodno, i umro.¹⁴⁴ Uz legendarnu misiju sv. Elija, gradskom je tradicijom ostala i ideja o osnutku labinske Crkve već u 4. st. i to, eto, odmah po Konstantinovu i Licinijevu dogovoru o odnosu prema kršćanima iz 313. godine, no osnutak je biskupije legendaran vjerojatno koliko i sam Edikt.¹⁴⁵ Sama je župna crkva podignuta, vjerojatno, tijekom 6. st. u trenutku intenzivne izgradnje crkava i kapela poticane državom, odnosno politikom cara Justinijana, i drugdje u bizantskoj Istri, a posvećena je tršćanskim mučenicima sv. Justu i Sergiju te je kasnije, tijekom 10. ili 11. st., obnovljena zbog rušenja tijekom gotovo pola tisućljeća starije navodne provale Slavena u grad.¹⁴⁶ Bez obzira na očekivan legendarni karakter tradicije o osnutku labinske zajednice kršćana i podizanju matične im bogomolje, iz priče je o pokrštanju labinskih pogana te, još više, iz imena labinskih patrona, a čije su relikvije tijekom promatranog razdoblja čuvane u župnoj crkvi,¹⁴⁷ jasna veza između Labina i sjeverozapada Poluotoka, a koju valja detaljnije istražiti. Ipak, najstarijom je crkvom Labinštine ostala romanička crkva sv. Jurja, i to u Plominu, a gotovo je istovremeno, tijekom 11. ili 12. st., izgrađena i starija crkva sv. Stjepana unutar labinskih gradskih zidina.¹⁴⁸ Na širem su labinskom prostoru također tijekom ranog srednjeg vijeka, odnosno romanike, izgrađene i brojne manje kapele, a najbliža je gradu ona posvećena sv. Nikoli, odnosno Mikuli, na Dubrovi.¹⁴⁹ Srednjovjekovna, novovjekovna pa, konačno, i suvremena je župna crkva Blažene Djevice Marije izgrađena tijekom 14. st.,¹⁵⁰ navodno oko 1336.,¹⁵¹ odnosno 1380. godine,¹⁵² premda se u izvorima spominje već 1237. pri ugovaranju mira s Rabom¹⁵³ te 1328. godine kao mjesto pred kojim patrijarh, posredstvom vlastitih familijara, poziva labinske pobunjenike na opravdanje.¹⁵⁴ Do 16. je st. već opremljena s jedanaest oltara!¹⁵⁵ Župna je crkva Blažene Djevice i mjesto čuvanja vrijednih svetačkih relikvija, i to, uz već navedene kosti sv. Justa, ruke sv. Teodora korištene za iscjeljivanje bolesnih, pa čak i dijela Svetog Križa

¹⁴⁴ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 71.

¹⁴⁵ Usp. Božo GLAVIČIĆ, *Narodni običaji Labinsćine*, Knjižnica Stara ognjišća – Zigo, Rijeka, 2003., str. 30–32.

¹⁴⁶ ALBERI, *Istria...*, str. 1739; GLAVIČIĆ, *Narodni običaji...*, str. 31–32; vidi i: »Just, sv.«, *Istrapedia*, dostupno na: <http://istrapedia.hr/hrv/2228/just-sv/istra-a-z/>, posljednja provjera – 12. lipnja 2015.

¹⁴⁷ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 79.

¹⁴⁸ Branko FUČIĆ, »Izvještaj o putu po Istri 1949. godine (Labinski kotar i Kras)«, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, Zagreb, 1953., str. 70 i 75–85.

¹⁴⁹ *Isto*, str. 101–102; GLAVIČIĆ, *Narodni običaji...*, str. 31–32.

¹⁵⁰ FUČIĆ, »Izvještaj o putu po Istri...«, str. 72.

¹⁵¹ Vjekoslav ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života u Labinu koncem XVI. stoljeća (Crkveno vjerske prilike u Labinu neposredno iza Tridentskog koncila 1579./1580. g.)«, u: Pavao RAVLIĆ (ur.), *Znanstveni skup Susreti na dragom kamenu. Matija Vlačić Ilirik i njegovo doba: Labin i Istra danas*, Viša ekonomska škola "Dr Mijo Mirković", Pula, 1985., str. 134.

¹⁵² GLAVIČIĆ, *Narodni običaji...*, str. 33.

¹⁵³ CD IV, dok. 32, str. 36.

¹⁵⁴ CDI III, dok. 601, str. 1032.

¹⁵⁵ ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 134.

Spasiteljeva pronađenog, navodno, tijekom premještanja inventara franjevačkog samostana sv. Vida i Modesta.¹⁵⁶ Osim ovih, u crkvi se sv. Stjepana, crkvi pod upravom Družbe (Bratovštine) svetog imena Isusova, čuva i dio nadlaktične kosti samog patrona.¹⁵⁷ Izvan je gradskih zidina, uz franjevački samostan, godine 1434. izgrađena i crkva sv. Franje po naumu članova dviju labinskih obitelji, Luciani i Lupetina.¹⁵⁸

Hagiotopografske doprinose identitetu grada i okolice te njegova stanovništva upotpunjuju, konačno, i patroni manjih crkava i kapelica unutar ili izvan gradskih zidina, poput crkve sv. Marije od Karmela, sv. Blaža, sv. Marinele, sv. Jakova, sv. Florijana, sv. Marije od Zdravlja, sv. Kuzme i Damjana, sv. Ivana, sv. Marije Magdalene i druge.¹⁵⁹ Giorgini u 18. st. u svojem pregledu labinske povijesti bilježi preko 40 suvremenih mu crkava, crkvice i kapela u gradu i bližoj okolici, i to, uz župnu, pet pod upravom bratovština, devet pod patronatom lokalnih plemićkih obitelji, po jednu arhiđakonovu i kanonikovu, dvije pod izravnom upravom grada te ostale održavane skrblju vjernika Labinštine.¹⁶⁰ Najznačajnije su, pak, među njima zasigurno gotička crkva sv. Kuzme i Damjana iz 15. st.¹⁶¹ te Gospa od Zdravlja, izgrađena početkom istog stoljeća na temeljima ranije kapelice, starije dvjestotinjak godina,¹⁶² ali i kapele dignute kao privatne bogomolje obitelji gradske elite, koje su služile i u formaciji te održavanju specifičnog plemićkog identiteta.

Osim broja crkava, kapela i samostana te navođenju njihovih patrona, Giorginijeva skica labinske antičke, srednjovjekovne i njemu suvremene povijesti svjedoči i o ostalim manifestacijama katoličanstva gradskog stanovništva, ali i o onima proizašlima iz prilagodbe religijskih aksioma i poganskih poljoprivrednih kultova trasiranih duboko u novi vijek. Naime, taj je labinski ljekarnik opisao povorku organiziranu jednom godišnje, i to tri dana prije blagdana Uzašašća, tijekom koje sudionici i kler mole za visoke prinose usjeva i bogatu žetvu, a Šumberci, iako pod nadležnošću arhiđakonata u Rijeci, poštujući arhaičnu pripadnost labinskoj Crkvi, u grad dolaze ponuđeni tradicionalnim ručkom, donoseći dvanaest režnjeva češnjaka na poklon.¹⁶³ Osim u osvit Uzašašća, povorka se u Labinu još tijekom 18. st. održavala i u čast obrane grada od Uskoka 1599. godine, odnosno tijekom svetkovine sv. Sebastijana, patrona jednog od oltara gradske »katedrale« dignutog nakon uspješnog odbijanja uskočkog napada.¹⁶⁴ Najjasniji je, pak, rezultat integracije predkršćanskih poljoprivrednih kultova postojanih zasigurno tijekom čitava srednjeg vijeka u okviru relikata slavenskog politeističkog panteona te kršćanske religijske nadgradnje, obred

¹⁵⁶ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 79.

¹⁵⁷ *Isto*, str. 75–76 i 79.

¹⁵⁸ ALBERI, *Istria...*, str. 1729; Mijo MIRKOVIĆ, *Matija Vlačić Ilirik*, JAZU, Zagreb, 1960., str. 18–19; STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika...*, str. 27.; ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 135–136.

¹⁵⁹ GLAVIČIĆ, *Narodni običaji...*, str. 30.

¹⁶⁰ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 77.

¹⁶¹ Vidi: ALBERI, *Istria...*, str. 1734; FUČIĆ, »Izvjestaj o putu po Istri...«, str. 103–105.

¹⁶² ALBERI, *Istria...*, str. 1735.

¹⁶³ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 75.

¹⁶⁴ *Isto*, str. 31.

organiziran i održavan, prema Giorginiju, svakog prvog dana u godini neposredno po završetku sv. mise i pred vratima župne crkve. Sudionici bi mise, među kojima je očigledno redovito bio i gradski načelnik, upravo njemu nakon završetka slavlja ponudili kavez s ptičicom nazivanom »kraljićem« (*regulus*), a po puštanju je iz kaveza ptičica, u slučaju da odleti prema kapeli koju Giorgini naziva Velikom, najavljivala cjelogodišnje opće blagostanje ili, pak, sleti li na gradska vrata, posvemašnje i neizbježno zlo.¹⁶⁵

Hagiotopografija, legende i religijski obredi zabilježeni u ovim izvorima, a ostvareni tijekom duga i konstantna procesa sakralizacije čitava labinskog društva i svakog pojedinca, upućuju na participaciju grada u uživanju svojevrsne jedinstvene religijske monokulture katoličkog Sredozemlja, odnosno užeg jadranskog kruga specifičnih hagioloških i hagiolatrijskih obrazaca. Jedinstvenosti jadranskog, odnosno, uže, sjevernojadranskog kulturološko-hagiološkog obrasca, te pripadnosti Labina njemu, doprinose i zabilježeni ostatci predkršćanskih poganskih rituala prisutnih na čitavom Poluotoku, sjevernojadranskom zaleđu i, u konačnici, čitavom kršćanskom Mediteranu. Iako je izbor svetačkih patrona, posebice zaštitnika grada, zasigurno bio možda i najvažnijim elementom jedinstvenog komunalnog identiteta, jednoobraznost je hagiološke kulture jamčila poistovjećivanje svih katolika na različitim razinama unutar teritorijalnih granica religijske istosti, a prije svega unutar jedinstvene komunalne zajednice pa tek onda naknadnih viših i širih entiteta kulturoloških krugova, odnosno na prostoru matičnog Poluotoka i šireg geografskog okruženja.

DIMENZIJE INDIVIDUALNOG IDENTITETA

Socijalno podrijetlo, posljedična pripadnost društvenoj skupini, etničke, profesijske, religijske, spolne, fizičke, antropomske i druge su karakteristike pojedinca utjecale na konstrukciju njegovog identiteta, i to u recipročnom neprestanom odnosu izvanjske dominantne objektivizacije i endogene subjektivizacije, a različite su i lako promjenjive varijable identitetske određenosti jamčile formaciju kompleksa identiteta, nikad jednoznačna i univerzalna.¹⁶⁶ Svaki je pojedinac, stoga, sudjelovao u konstrukciji i preraspodjeli kolektivnog identiteta matične mu socijalne skupine. Međutim, istovremeno, participacijom u lokalnom komunalnom društvu, različite su društvene skupine i njihovi članovi neizbježno dijelili određene preduvjete identiteta, poput spola ili, pak, sustava antroponimije, a koji su implicirali i preklapanja u značenjima znakovnog sustava semiotike čitave jezične skupine pa time i, barem donekle, sličan realitet simboliziran identitetom. Naime, muškarac i žena su, bez obzira na pripadnost eliti ili nižim društvenim slojevima, konstantno zadržavali vlastitu društvenu ulogu, različito modeliranu i intenziviranu ovisno o položaju u društvenoj hijerarhiji, ali u mnogočemu sličnu. Slično tome, i antropomske su obrasce dijelili svi pripadnici komune, bez obzira na vlastiti status, iako često prilagođavan simboličkim potrebama endonimije, posebice društvene elite. Kompleks je identiteta stoga višedimenzionalan te podrazumijeva aktivnu modifikaciju identitetskih elemenata, odnosno znakova socijalne pripadnosti i statusa, ali tek u slučaju jasne želje za razlikovanjem, najčešće ili

¹⁶⁵ *Isto*, str. 67.

¹⁶⁶ Usp. PRIJATELJ, »Identities of Human Self...«, 267.

isključivo zastupljene među članovima elite ili svima onima koji takvom statusu svjesno gravitiraju.

Antroponimija

Sustav je antroponimije, odnosno aktivnog, svjesnog i uvijek egzogenog dodjeljivanja imena kao jednog od iskonskih elemenata individualnog identiteta najjasniji primjer preklapanja pojedinačne identitetske semiotike bez obzira, barem do određene granice, na društveni status. Antroponimski je obrazac unutar labinske komunalne zajednice evoluirao od gotovo potpuno idioglotnog, odnosno slavenskog, do potpuno aloglotnog,¹⁶⁷ sadržajem identičan kršćanskom onomastičkom korpusu, a takav proces svjedoči o postupnoj dubljoj kristijanizaciji lokalnog stanovništva izraženoj i u transformaciji relikata predkršćanskog praznovjerja idejom o svetačkoj advokaturi.¹⁶⁸ Naime, imena zabilježena u već spomenutim izvorima vremenskom datacijom smještenima u 13., 14. i 15. st.¹⁶⁹ pripadaju u većem ili manjem opsegu slavenskoj antroponimiji proporcionalno s vremenskim odmakom. Točnije, u starijim su izvorima zastupljenija slavenska imena nego u onim mlađim, a relativno je brza prilagodba katoličkom imenskom obrascu nastupila upravo tijekom kasnog 15. i ranog 16. stoljeća. S obzirom da su u starijim izvorima, dakle, najzastupljenija slavenska imena, pa i ona nastala procesom izvanjske identifikacije potaknute trivijalnim motivima, poput fizičkog izgleda,¹⁷⁰ a sve manje zastupljena tijekom 14. i 15. st., već su u najstarijoj labinskoj matičnoj knjizi krštenih iz 15. st. slavenska imena potpuno izostala, čak i među članovima roditeljske skupine, što upućuje na intenziviranje procesa transformacije slavenske u kršćansku simboliku osobnog imena posebno, dakle, tijekom 15. stoljeća.¹⁷¹ Potpuni ili skoro završetak takve transformacije podudara se i sa završetkom procesa u drugim istarskim župama, primjerice, u Draguču¹⁷² ili Lindaru,¹⁷³ u sličnom, usporedivom vremenu, u drugoj polovici ili na samome kraju 16. stoljeća. Proces je supstitucije aloglotnih slavenskih imena onim kršćanskim također uspoređan i s trenutkom predaje grada mletačkom vrhovništvu, odnosno sa začetkom ili intenziviranjem aktivne prilagodbe individualnih identiteta projiciranih u antroponimiji shodno gospodarsko-političkim idealima elite. Pragmatične su implikacije novih političkih uvjeta inicirale stoga i prilagodbu antroponimije

¹⁶⁷ O fenomenu osobnog imena uopće, idioglotnim i aloglotnim imenima vidi: Anđela FRANČIĆ, »Što je osobno ime?«, *Folia onomastica Croatica*, knj. 15 (2006.), str. 71–80.

¹⁶⁸ Usp. Danijela DOBLANOVIĆ, »Crtice o stanovništvu Lindara na kraju 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća«, *VIA*, sv. 20 (2013), str. 31.

¹⁶⁹ CD III, dok. 112, str. 131; CD IV, dok. 32, str. 35–36; CDI III, dok. 515, str. 909; *isto*, dok. 601, str. 1032; *isto*, dok. 768, str. 1296–1297; *isto*, dok. 794, str. 1631–1632; CDI IV, dok. 977, str. 1640; IR, str. 102; Labinski statut, str. 217–218.

¹⁷⁰ Godine je 1326. kao član pobunjeničke skupine zabilježen i Kudronja, zasigurno takvim, prije nadimkom nego osobnim imenom nazvan zbog vlastite kovrčave kose; CDI III, dok. 601, str. 1033.

¹⁷¹ HR-DAPA-429, ZMK, 114.

¹⁷² Dražen VLAHOV, *Glagoljske matice krštenih i vjenčanih iz Draguča u Istri 1579. – 1650.*, Posebna izdanja DAPA, sv. 34, Glagoljski rukopisi 11, Pazin, 2015., str. 47–52.

¹⁷³ ISTI, *Matica krštenih župe Lindar (1591. – 1667.). Glagoljski zapisi od 1591. – 1648.*, Posebna izdanja DAPA, sv. 26, Glagoljski rukopisi 10, Pazin, 2012., str. 53–58; DOBLANOVIĆ, »Crtice o stanovništvu Lindara...«, str. 31–36.

prema boljim uvjetima osobnog blagostanja ostvarive uz orijentaciju prema kršćanskoj svetačkoj advokaturi. Konačno, ovakva pretpostavka o modifikaciji antropomimskih obrazaca podrazumijeva i postupno širenje trenda od elite prema ostalim društvenim slojevima, ovisno o stupnju njihove participacije u lokalnoj gospodarsko-političkoj aktivnosti i interakciji s vrhovnom vlašću.

Jednom transformirana, imena su kršćanskih svetaca dodjeljivana novorođenčadi nerijetko ovisila o kalendaru crkvenih blagdana, odnosno svetkovina eponimskih svetaca,¹⁷⁴ poput, primjerice, Antuna i Antonije (*Antonio/Antonia*)¹⁷⁵ u siječnju, Bartola (*Bartolomeus*)¹⁷⁶ u kolovozu ili Mihaela (*Michael*)¹⁷⁷ u rujnu, međutim, potpuno kršćanska imena dodjeljivana djeci, već u 16., a posebice tijekom 17. i 18. st., nisu o takvom kalendaru više čvrsto ovisila pa su imena gotovo ravnomjerno raspoređena tijekom čitave godine, iako, pokatkad, češća u određenim mjesecima. Značajno je, konačno, da su tijekom čitavog promatranog razdoblja, od početka 13. do kraja 18. st., tijekom, dakle, pet stoljeća u gradu zabilježena tek četiri Justa, i to trojica u 14.¹⁷⁸ i jedan u 15. st.,¹⁷⁹ pa je moguće da se radi o tek dvama nositeljima imena gradskog svetca patrona. Izostanak je češćeg korištenja njegova imena možda i rezultat jačanja značaja središnje labinske župne crkve, one posvećene Bogorodici, često nazivane i katedralom, od trenutka njezine obnove ili izgradnje oko polovice 14. stoljeća.

Bez obzira na pripadnost društvenoj skupini, gotovo su svi članovi labinske zajednice dijelili slična imena, bilo za trajanja dominacije slavenskih tijekom srednjeg ili kršćanskih aloglotnih imena tijekom ranog novog vijeka, zasigurno potaknute i dubljom birokratizacijom i društvenom angažiranosti Crkve nakon okončanja rada Tridentskog koncila 1564. godine. Diferencijacija je društvenih skupina medijacijom osobnog imena stoga mogla biti postignuta tek tijekom tranzicijskog razdoblja 15. i ranog 16. st., a kada su roditelji, pripadnici gradske elite, mogli nametnuti razlikovne elemente identiteta vlastitoj djeci u usporedbi s onom ruralnom ili gradskom nižega društvenog statusa. Ipak, uz nedostatak kvalitativno vrjednijih izvora upravo za to razdoblje, takav fenomen ostaje na razini pretpostavke.

Presbyter

Labinsko je svećenstvo podijeljeno na ono dijecezansko i redovničko, okupljeno oko franjevačkog i pavlinskog samostana, a često i međusobno sukobljeno, u izvorima najčešće identificirano pridjevkom *presbyter*,¹⁸⁰ koji je tijekom raščlambe znaka društvene pripadnosti često implicirao upravo člana lokalnog kolegijalnog zbora, pripadnika društvene elite

¹⁷⁴ *Na ist. mj.*

¹⁷⁵ Primjerice, HR-DAPA-429, ZMK, 118, fol. 8r i v.

¹⁷⁶ *Isto*, fol. 10r.

¹⁷⁷ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 6v.

¹⁷⁸ CDI III, dok. 601, str. 1032; *isto*, dok. 675, str. 1160; *isto*, dok. 768, str. 1296.

¹⁷⁹ CDI IV, dok. 973, str. 1630.

¹⁸⁰ Primjerice, *isto*, dok. 977, str. 1640; HR-DAPA-429, ZMK, 114, passim; LADIĆ – ORBANIĆ (priir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 12, str. 41–42.

te, nerijetko, i člana gradskih plemićkih obitelji.¹⁸¹ Već su i u izvorima nastalima tijekom srednjovjekovlja, odnosno 13., 14. i ranog 15. st., labinski svećenici, isključivo oni pod biskupskom upravom, zabilježeni kao pripadnici komunalne upravne elite pa se, među ostalim gradskim plemićima, redovito javljaju kao predstavnici grada, a istovremeno postaju i posrednicima komunalne lokalne i patrijarhove vrhovne vlasti, i to u obliku gradskih notara.¹⁸²

No, tijekom ranog novog vijeka, potaknuta reformacijom i čvrstim odgovorom Katoličke Crkve, egzogena je percepcija i identifikacija istarskog, a posebice labinskog svećenstva, motivirala sadržajno proširenje identitetskih znakova labinskih »prezbitera« intenzivnom luteranskom, odnosno reformacijskom djelatnošću.¹⁸³ Rad je Balda Lupetine, labinskog fratra najranije u službi lokalnog franjevačkog samostana, kasnije u samoj Veneciji, te njegova nećaka Matije pa, u konačnici, i čitava »proreformacijskog« kruga okupljenog oko Vergerija, potaknuo prepoznavanje labinskog svećenstva i uopće čitava stanovništva kao iznimno prijemčiva za luteransku »herezu«, a takva će ideja, iako bez uporišta u stvarnosti, opstati gotovo nepromijenjenom do danas. I neposredna je blizina Kožljaka i tamošnje skupine protestanata također uvjetovala zaključke o takvoj naravi Labinaca.

Sant'Uffizio, iako osnovan još dvadesetih godina 16. st., vlastiti rad intenzivira dvadesetak godina kasnije,¹⁸⁴ a inkvizitor u društvu generalnog vikara Pulske biskupije dolazi u Labin već 1554. godine, i to zbog vijesti o mnogim tamošnjim »hereticima ili luteranima«,¹⁸⁵ kakvima ih je prepoznao i neki vodnjanski svjedok.¹⁸⁶ Ispitujući 25 svjedoka, inkvizitor je o postojanju elemenata reformacijskih ideja među labinskim stanovništvom saznao samo od jednog čovjeka, fratra Nikole iz Trogira, a koji je posvjedočio da je, posebice od gospodina Dominika Lucianija, načuo nekakve ideje oprečne katoličkoj dogmi inače pripisivane reformatorima.¹⁸⁷ Međutim, ostali su svjedoci priznali da ne znaju ništa o ikakvim luteranima, redovito sudjeluju u misi te da se bave vlastitim problemima, ne razmišljajući o ostalim sugrađanima,¹⁸⁸ iako je takvo što, posebice u površinom relativno malom gradu omeđenom vlastitim zidinama i napućenom s jedva nekoliko stotina stanovnika, praktički nemoguće. Konačno, po završetku inkvizitorova zadatka, optuženima su za uživanje Lutherove hereze bili Bartolomej Gervazije, svećenik, jedno vrijeme, očito, i arhidakon¹⁸⁹

¹⁸¹ Primjerice, obitelji Battilana (Battiala), Negri, Luciani i dr., posebice nakon konačne elitizacije tih obitelji tijekom 17. i 18. stoljeća.

¹⁸² Primjerice, CDI III, dok. 505, str. 909; *Isto*, dok. 601, str. 1062. i dr.

¹⁸³ Detaljnije o reformaciji u Istri vidi u: Antonio MICULIAN, *Protestantizam u Istri (XVI. i XVII. stoljeće) u svjetlu novih arhivističkih istraživanja*, ZN Žakan Juri, Pula, 2006.

¹⁸⁴ Usp. Josip ADAMČEK, »Reformacija u hrvatskim zemljama«, u: RAVLIĆ (ur.), *Znanstveni skup Susreti na dragom kamenu. Matija Vlačić Ilirik i njegov doba...*, str. 62–63.

¹⁸⁵ MICULIAN, *Protestantizam u Istri...*, str. 220.

¹⁸⁶ *Isto*, str. 222–223.

¹⁸⁷ *Isto*, str. 222.

¹⁸⁸ *Isto*, str. 221.

¹⁸⁹ U tekstu se upisa u maticu krštenih od 8. srpnja 1544. Gervazije titulira: *Ego, presbyter Bartholomeus Gervasius Archidiaconus...*; HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 67v.

te jedan od gradskih notara,¹⁹⁰ kao i njegovi kolege Petar Blažinić (*Pietro Blasinich*), Ivan Pagović (*Giovanni Pagovich*) i Ivan Antulić (*Giovanni Antulich*),¹⁹¹ zato što nisu izvršavali osnovne svećeničke zadaće, a vlastite su postupke opravdavali iznimno pragmatičnim i trivijalnim razlozima. Naime, Antulić je izbjegavanje dužnosti opravdavao radom kojim je uzdržavao sebe, majku i nećaka, a Pagović je, jedini među optuženima kasnije pozvan pred biskupa u Pulu, zbog obrane vlastite pravovjernosti izjavio da o čistilištu, njemu očito potpuno transcendentalnoj dimenziji nezamislivoj u okvirima iskušene stvarnosti, ne zna ništa jer, eto, nije ondje nikad bio.¹⁹²

Svjedoci su inkvizitora i pridruženog mu generalnog vikara izvijestili i o Gervazijevu nedavnom odlasku iz grada, vjerojatno u Vicenzu ili Treviso.¹⁹³ Gervazije je doista svoje posljednje unose u maticu krštenih labinske župe upisao 1540-ih godina, vjerojatno upravo 15. rujna 1544.,¹⁹⁴ a posljednju je imbrevijaturu na folijama vlastite bilježničke knjige zabilježio 7. srpnja 1550. godine.¹⁹⁵ Moguće je, jasno, da posljednji zapis u matici odražava njegovo izbjegavanje osnovnih mu zadanih dužnosti, a trenutak zabilježbe posljednje imbrevijature i konačan odlazak iz grada.

Godine 1580., i to u zimu, 19. siječnja, tijekom svoje apostolske vizitacije, Agostino Valier stigao je i u Labin, a ondje ga je na glavnom gradskom trgu dočekalo mnoštvo, pozdravljajući dolazak, između ostalog, i pucnjevima iz vatrenog oružja.¹⁹⁶ Po relativno je svečanu ulasku u grad vizitator pozvao k sebi, držeći se uobičajenog protokola, tri labinska svećenika, vjerojatno članove kolegija, i oba gradska sudca, a da bi od njih saznao detalje o općem stanju lokalne Crkve.¹⁹⁷ Obišavši samostalno grad i okolicu te porazgovaravši s kompetentnim sugovornicima, veronski biskup Valier je, konačno, zamijetio da su u široj gradskoj okolici tek 33 crkve funkcionalne, a da je desetak zgrada ostalo bez ikakvog potrebnog inventara te da je njihovo opće stanje »katastrofalno«.¹⁹⁸ Zabilježbe pratećih mu veronskih notara svjedoče i o pritužbama župnika na djelatnosti lokalnih pavlinskih i franjevačkih redovnika, a koje podrazumijevaju visoke uplate gradskog i prigradskog stanovništva pri liturgiji te za podjelu sakramenata i pogrebe unutar pavlinskog samostana sv. Marije bez prethodne župnikove dozvole.¹⁹⁹ Mateo Barbabianca, suvremeni mu pulski biskup, posvjedočio je Valieru i o brojnim uzurpacijama posjeda labinske Crkve, danih

¹⁹⁰ Osim službovanja kao gradski notar, Gervazije je i jedan od najaktivnijih autora zabilježbi najstarije labinske matice krštenih; usp. LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, str. 3–4 i 6–7; HR-DAPA-429, ZMK, 114, passim.

¹⁹¹ MICULIAN, *Protestantizam u Istri...*, str. 220; ISTI, »Nepoznati izvori za povijest protureformacije u Labinštini u XVI. stoljeću: Luteranski procesi«, u: RAVLIĆ (ur.), *Znanstveni skup Susreti na dragom kamenu. Matija Vlačić Ilirik i njegov doba...*, str. 114–116.

¹⁹² *Isto*, str. 220–222.

¹⁹³ *Isto*, str. 221; LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, str. 4.

¹⁹⁴ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 67v.

¹⁹⁵ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, str. 2.

¹⁹⁶ ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 133.

¹⁹⁷ *Isto*, str. 133–134.

¹⁹⁸ MICULIAN, »Nepoznati izvori...«, str. 112; ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 136.

¹⁹⁹ MICULIAN, »Nepoznati izvori...«, str. 112.

u zakup, najčešće, upravo gradskim plemićkim obiteljima, Škampićima/Scampicchijima, Frankovićima i Lupetinama, a došavši u grad doznao je i o neredovitoj isplati crkvene desetine, često izbjegavane praktičnom prilagodbom godišnjih prihoda obveznika.²⁰⁰ Konačno, sam je vizitator primijetio da je znanje plominskog svećenstva o temeljnim paradigmama religije, koje, uglavnom, slično dobrom dijelu ostatka istarskog klera, ne posjeduje ni potvrde o ređenju, manjkavo, a nerijetko žive u vlastitoj laičkoj obitelji, odnosno, kršeći celibat, s partnericom i vlastitom djecom.²⁰¹ Pa ipak, unatoč tolikim nepravilnostima u radu gradskog, odnosno župnog i prigradskog svećenstva, bilo dijecezanskog ili, pak, redovničkog, Valier godine 1580., tijekom pokušaja restauracije čvršće crkvene kontrole nad, eto, herezom zahvaćenom Istrom, nailazi u Labinu na tek jedan, i to nedovoljno argumentiran, slučaj aktivna pribjegavanja reformatorskim idejama.²⁰² Naime, boraveći u gradu, veronski biskup saznao je da neki Ivan Librić, lokalni postolar, navodno posjeduje »jednu sumnjivu knjigu, premda je gotovo nepismen«,²⁰³ a petorica su svjedoka izjavila Jaffelu de Jaffelisu, delegiranom sudcu i, kao ekspertu za teološke probleme, članu vizitacijske svite, da pretpostavljaju Librićeve posjete Kožljaku i njegove heretičke propovijedi.²⁰⁴

Uzevši u obzir trivijalne odgovore ponuđene inkvizitoru i vizitatoru 1554. i 1580. te, primjerice, postojanje osam bratovština, između ostalog i karitativnih udruga, u gradu te 1580. godine,²⁰⁵ potom pripadnost lokalnog dijecezanskog svećenstva gradskim elitnim, bilo plemićkim ili pučanskim obiteljima, očito uživanje crkvene zemlje među članovima upravo tih obitelji, uopće loše materijalno i intelektualno stanje Crkve i svećenstva, kršenje celibata i laicizaciju lokalnog klera, logično je zaključiti da je, potpomognuto i vjerojatnim praznovjerjem svog stanovništva grada i okolice, pa tako i svećenika, protestantizam i Lutherov nauk u Labinu bio tek marginalnom pojavom, zastupljenom kod nekolicine, i to vjerojatno u iznimno izobličenu obliku shvatljivom neukom kleru i još manje obrazovanim (ili uopće neobrazovanim) laicima. Jasni su simptomi Lutherove hereze birokratski definirani u kancelarijama bazilike u Vatikanu tražili i najmanje sličnosti u sadržaju odgovora ispitivanih i optuživanih, kao i u općem stanju klera, pa tako i onog labinskog, a takve su pretpostavke reformacijskih ideja ostvarene, vjerojatno, i prije Lutherova istupanja te autonomno od ikakvog nauka oprečnog idealnim dogmama katoličanstva. Neobrazovanost klera, malverzacije s crkvenim posjedima, laicizacija klera i drugi simptomatični fenomeni reformacije ostvareni su u gradu bez ikakvog utjecaja nekakvog svećenika sa sjevera, a vjerojatno su jedinom dvojicom stvarnih Lutherovih pobornika u Labinu bili upravo i oni najraniji, Baldo Lupetina i njegov nešto poznatiji nećak. Upravo je rad nekolicine, poput Vlačića, Lupetine ili Vergerija, uvjetovao percepciju o Istri, a posebice Labinu, kao neospornu uporištu hereze, iako je svećenstvo, barem ono labinsko, jedva poznavalo i osnovni katekizam, a kamoli njegove modifikacije uokvirene u luteranske paradigme. Konačno, i

²⁰⁰ ISTI, *Protestantizam u Istri...*, str. 229–230; ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 134.

²⁰¹ MICULIAN, *Protestantizam u Istri...*, str. 231.

²⁰² ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 138.

²⁰³ *Na ist. mj.*

²⁰⁴ *Na ist. mj.*

²⁰⁵ *Isto*, str. 136–137.

pucnjevi iz vatrenog oružja pri dočeku biskupa svjedoče, osim o priznavanju njegova autoriteta, i o razini intelektualnih dosega labinskog stanovništva i klera neprilagođenih za ikakav oblik ionako pragmatičnom predmodernom mentalitetu bespotrebne i besmislene interpretacije i reinterpetacije kompleksnih postulata katoličanstva.

Uxor

Društveni položaj i uloga žene u Labinu tijekom srednjega i ranog novog vijeka u skladu je s osnovnim postavkama njezina očekivana društvenog angažmana u, s određenim varijacijama, gotovo svim društvima srednjovjekovne i novovjekovne Europe, odnosno, поблиže, Sredozemlja i mediteranskih komunalnih zajednica.²⁰⁶ No, osim temeljnim pretpostavkama ženske svakidašnjice, njihova je društvena uloga, u skladu s idejom o višedimenzionalnosti identiteta, visoko ovisna o pripadnosti određenoj društvenoj skupini koja, u konačnici, emanira očekivanu društvenu funkciju svake pojedine žene. Naime, upisi najstarije labinske matice krštenih svjedoče, primjerice, o doseljenicama kao gotovo isključivim labinskim primaljama,²⁰⁷ a konzistentnost u izostavljanju majke pri bilježenju krštenja, formula²⁰⁸ koja sugerira isključivu vezu djeteta s ocem kao glavom obitelji, te izostanak upisa ženinog imena čak i pri upisu njezine smrti u maticu umrlih kasnog 16. st.,²⁰⁹ upućuju na zaključke o marginalnoj društvenoj ulozi žene, posebice u društveno značajnijim djelatnostima, političkim, upravnim, obrtničkim i, uopće, proizvodnim. Konačno, očekivan izostanak žena u radu komunalnih magistratura pa, posljedično, i nedostatak ikakvog njihova spomena u ovdje analiziranim srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim diplomatičkim izvorima, dokaz su takve funkcije.

Iako nezabilježene u diplomatičkoj građi nastaloj radom gradskih komunalnih institucija, dominantno muških, žene su i semiotika njihove društvene uloge zabilježeni u maticama krštenih, vjenčanih i umrlih, i to u svima osim, donekle, u najstarijoj. Naime, sukladno s vlastitim društvenim statusom proizašlim iz kolektivnog obiteljskog statusa neizbježno povezanog s muškarčevom društvenom funkcijom, članice su društvene elite najčešće bile takvima i identificirane, noseći titule gospođa (*signora*) ili plemenitih gospođa (*nobili-*

²⁰⁶ O položaju žene u srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim, posebice komunalnim društvima vidi, primjerice: Zrinka NIKOLIĆ, »Između vremenitih i vječnih dobara: Žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku«, u: Andrea FELDMAN (ur.), *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Institut Vlado Gotovac – Ženska infoteka, Zagreb, 2004., str. 33–56; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, *Rod i grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, HAZU, Zagreb, 1994.; ISTA, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Algoritam, Zagreb, 2007.; Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO, »Žena u obitelji i društvu – prema odredbama Motovunskog statuta«, *VIA*, god. 2001. – 2003, sv. 8 – 10 (2007.), str. 203–212; ISTA, »Položaj kćeri u istarskoj obitelji u 15. i 16. stoljeću«, *Povijesni prilozi*, sv. 24 (2005.), str. 59–77; ISTA, *Nepoznati svijet istarskih žena*, Srednja Europa, Zagreb, 2006.; ISTA, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*, Srednja Europa, Zagreb, 2012.

²⁰⁷ HR-DAPA-429, ZMK, 114, passim.

²⁰⁸ Formula upisa podrazumijeva zabilježbu djetetova spola oblikovanjem riječi u rodu te, time, vezu s ocem, primjerice; *Ego presbyter zacharias dragogna baptizavi filium martini mihalich...*; HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 25r.

²⁰⁹ *Isto*, ZMK, 129, passim.

ssima signora/illustrissima signora),²¹⁰ a takve su znakove pripadnosti uživale i supruge uglednijih pučana, nazivane *donnama* ili *signorama*.²¹¹ Zabilježbe o krštenjima, vjenčanjima i smrtima u labinskim župnim maticama svjedoče i o evoluciji čvrste i neraskidive veze žene s njezinim muškim skrbnikom, bilo mužem, ocem, sinom, bratom ili, čak, preminulim mužem, a koja konačno utječe na percepciju ženinog identiteta u zajednici i formaciju osobnog identiteta subjektivizacijom. Modifikacije se ženine veze s muškarcima – skrbnicima relativno podudaraju sa starenjem, odnosno s jasno dobno ograničenim razdobljima života, pa žena do udaje ostaje nečijom kćeri, poslije udaje postaje suprugom, a u slučaju udovištva ostaje udovicom do preudaje ili smrti, nikad se ne riješivši veze s muškarcem, živućim ili, pak, preminulim skrbnikom, a takva je dinamika osobnog identiteta imanentna tek ženama. Za čitava života tako žena ostaje u određenoj mjeri određenom položajem u obitelji, odnosno vezom s vlastitim skrbnikom. Primjerice, prvog je kolovoza 1538. kumom malenog Stjepana (*Stephanus*), sina Ivana Milića (*Ioannes Milich*), postala *madona Zuan-na, filia d. Matei Scampich*,²¹² Oktavija (*Ottavia*), *figliuola del quondam dionizio Lutiani*, postala je, zamijenivši jednu vezu sa skrbnikom drugom, 3. srpnja 1662. suprugom Grgura Đurđevića (*Gregorio Giurgevich*),²¹³ pokojna je Jakova identificirana kao prva žena (*prima vxore*) Marina Maurića,²¹⁴ a Vita kao udovica Marina Lasnića (*relicta quondam Marini Lasnichi*).²¹⁵

No, unatoč perifernoj ulozi žene u dominantno muškim obrtničkim profesijama ili komunalnoj upravi, o prihvaćanju udane žene kao ravnopravne članice njezine nove obitelji te o transformaciji osobnog identiteta posredstvom familijarne pripadnosti, svjedoči i konačan oblik takvog priznanja, ukop u obiteljskoj grobnici. Godine je 1791., i to 9. prosinca, Domenika, udovica pokojnog Ivana Dušmana, pokopana tako u grobnici vlastite obitelji kraj oltara Blažene Djevice od Krunice.²¹⁶ Domenika je očito postala punopravnim članom obitelji, zasigurno i voljenom suprugom, bez obzira na pravne dimenzije njezina braka, teško primjenjive u kompleksnoj, stvarnoj svakidašnjici. Slično se dogodilo i s »plemenitom gospođom«²¹⁷ Magdalenom, suprugom plemenitog *Giovannibattista* Negrija, a koja je 13. listopada iste godine pokopana u grobnicu obitelji Negri u crkvi sv. Stjepana.²¹⁷ O potpunom prihvaćanju supruga u obitelj svjedoči i izbjegavanje dijeljenja obiteljske grobnice s drugim članicama obitelji, odnosno dugogodišnjim sluškinjama koje su, iako za cijelog života pod skrbi »poslodavca«, pokapane na drugim gradskim grobljima.²¹⁸ Visoka je ra-

²¹⁰ Primjerice; *isto*, ZMK, 133, fol. 78v; *isto*, ZMK, 131, 22. studeni 1652.

²¹¹ *Isto*, ZMK, 133, fol. 80r.

²¹² *Isto*, ZMK, 114, fol. 14r.

²¹³ *Isto*, ZMK, 126, fol. 3v.

²¹⁴ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok 26, str. 64.

²¹⁵ *Isto*, dok. 29, str. 70.

²¹⁶ HR-DAPA-429, ZMK, 133, fol. 62v.

²¹⁷ *Isto*, fol. 61v.

²¹⁸ Primjerice, 19. je prosinca 1791. na groblju crkve Blažene Djevice od Zdravlja pokopana Katarina Perivančić (*Perivancich*) iz Cresa, osamdesetogodišnja sluškinja u kući *signor conte* Nikole Battiale; HR-DAPA-429, ZMK, 133, fol. 62v.

zina blagonaklona senzibiliteta i, u konačnici, ljubavi među pripadnicima dvaju spolova izražena i u želji umirućeg Marka *da Sandrija* iz Padove, službenika gradskog podestata, a koji na samrti moli lokalne svećenike da ga vjenčaju s njegovom dotadašnjom konkubinom Elenom iz Rijeke.²¹⁹ Po molbi, 19. ih kolovoza 1663. doista i vjenčava *pre* Lucijani, a Marko već dva dana kasnije, 21. kolovoza, umire.²²⁰

Dominus, magister...

Osim potencijalnim punopravnim članovima političke komune, odnosno članovima njezinih institucija, muškarci su tijekom srednjeg i ranog novog vijeka u gradu bili i temeljnim nositeljima obiteljskog identiteta, odnosno izvorima individualnog i kolektivnog identiteta člana vlastite obitelji. Slično drugim društvenim skupinama i muškarčev je identitet višedimenzionalan, definiran spolom, mehaničkom odrednicom njegove društvene uloge, etničkom, komunalnom te klasno-profesijskom pripadnošću, a koja postaje i temeljem aktivnosti ili pasivnosti u autonomnoj, subjektivnoj formaciji osobnoga i obiteljskog identiteta. Članstvo je u društvenoj eliti, pa i u ostalim skupinama, stoga, čitave obitelji uvjetovano takvom participacijom muškaraca, svojevrsnih *patrum familiarum*, a o čijoj je percepciji u društvu ovisio identitet te sve njegove implikacije, svakoga pojedinog člana obitelji sa svim vlastitim socijalnim »prerogativima«. Točnije, najčešće je upravo egzogena identifikacija svakog pojedinca tekla posredstvom očevog, odnosno muškarčevog identiteta i socijalnog statusa.

Ovisno o socijalnom statusu i o ulozi u komunalnoj zajednici te posljedično o sudjelovanju u radu gradskog vijeća, muškarci su u jezičnoj skupini stjecali pridjevke odgovarajuće vlastitom statusu, odnosno zanimanju. Tako su, primjerice, muškarci obitelji Škampić/Scampicchio već u 16. st. nosili titulu *spectabilis dominus*, barem Matej Škampić, donator krajem 15. stoljeća podignutog labinskog hospitala,²²¹ zabilježen takvim 9. srpnja 1536. po krštenju sina Petra Antonija (*Petrus Antonius*).²²² Slično su u društvu, pa onda i u dokumentima, identificirani i članovi obitelji, primjerice, Battiala, Negri ili Luciani i Francovich, terminima *nobile signor* ili *illustrissimo signor*,²²³ posebice tijekom 17. i 18. st. nakon učvršćenja njihove pozicije u lokalnoj eliti, a i upravni je položaj podestata i njegove pratnje također opravdao slične jezične znakove položaja u društvenoj hijerarhiji.²²⁴

Znakovlje zabilježeno u dokumentima, koje je projiciralo i sadržavalo društvenu ulogu i status ostalih građana, ovisilo je najčešće o njihovoj profesijskoj djelatnosti i općem ugledu u lokalnom društvu, a statusno je profesijska identifikacija često postajala i neizbježnim dijelom osobnog imena, oblikujući se tijekom nadolazećih stoljeća (18. i 19.) u obiteljska

²¹⁹ *Isto*, ZMK, 126, fol. 4r.

²²⁰ *Na ist. mj.*

²²¹ ALBERI, *Istria...*, str. 1279; Marija MOGOROVIĆ – CRLJENKO, »Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku«, *Povijesni prilozi*, sv. 23 (2002.), str. 112; ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 137.

²²² HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 4v.

²²³ Primjerice, *isto*, ZMK, 123, fol. 5r.

²²⁴ *Isto*, ZMK, 126, fol. 4r.

prezimana. Primjerice, 19. je srpnja 1541. zapisivanju oporuke Gašpara iz Vižinade svjedočio, između ostalih, i *magistro Nicolao fabri*,²²⁵ ocem je malene Lukrecije krštene 9. rujna 1536. bio *Bernardus murator*,²²⁶ a dva su mjeseca nakon sastavljanju testamenta Jakobe, udovice Antuna Glavinina, nazočili *magistro Lucha Bachia et magistro Ioanne Barinich sartore*²²⁷. Konačnom je odrednicom čak i obiteljskog identiteta postalo zanimanje Andrije, jednog od lokalnih kovača, a koji se tijekom 16. st. u matici krštenih konstantno naziva *magistro Andreas fabri*, pa je i njegova kći Pascha, zasigurno rođena oko Uskrsa, definirana kao kći kovača.²²⁸

No, osim pasivno »oktroiranog« znakovlja društvene pripadnosti i individualnog identiteta pripisanog izvanjskom identifikacijom gradskog župnika i notara, članovi su, posebno elite, ali i uglednijih pučanskih obitelji aktivno formirali vlastiti identitet, a potonji, očito, u konstantom naporu za diferencijacijom od neuspješnijih kolega i približavanjem, barem simboličnom, gradskom plemstvu. Heraldika je praksa zastupljena među svim uglednijim plemićkim obiteljima, ali i među statusno višim pučanima pa je, do kraja 18. st., svjesna i aktivna formacija i prezentacija osobnog identiteta sadržanog u vizualnom znakovlju rezultirala s 91 grbom isklesanim ili uklesanim na zidovima obiteljskih palača, kuća i zgrada gradskih magistratura unutar gradskih zidina.²²⁹ Osim grbovljem, uglednije su gradske, prije svega plemićke obitelji, vlastiti hijerarhijski položaj prezentirale i učvršćivale gradnjom privatnih kapela pa su oko 1615. Negri podigli Gospu do Karmela, a kapela je sv. Stjepana izgrađena u 18. st. kao privatna bogomolja obitelji Lazzarin, odnosno Battiala.²³⁰ Obitelj Scampicchio, vjerojatno najuglednija gradska plemićka obitelj tijekom kasnog 16., 17. i 18. st. iz koje su potekli članovi labinskog, pulskog, motovunskog i koparskog vijeća te su bili vitezovima i dvorski knezovima i vitezovima Sv. Marka,²³¹ godine su 1582., pri proširenju župne crkve Blažene Djevice, prepustili manji dio vlastitog posjeda uz obiteljsku palaču, a za što su, navodno, od samog pape Urbana VIII. dobili dopuštenje za izgradnju privatnog molitvenog prostora hodnikom spojenog sa župnom crkvom.²³²

Konačno, osim izgradnjom obiteljskih palača i pripadajućih privatnih bogomolja, plemićke su obitelji posjedovale i već navedene privatne grobnice u kapelama ili župnoj crkvi,²³³ a upravo je u imitaciji takve prakse kod uglednijih pučanskih obitelji sadržana želja za diferencijacijom od ostalih članova zajednice i maksimalnim mogućim poistovjećivanjem s plemstvom, slično slučajevima u ostalim istočnojadranskim, pa i uopće sredoze-

²²⁵ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 39, str. 86.

²²⁶ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 2r.

²²⁷ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 44, str. 98–99.

²²⁸ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 5r.

²²⁹ Detaljnije o labinskog heraldičkoj baštini vidi: Giovanni RADOSSI, »Stemmi di rettori e di famiglie notabili di Albona d'Istria«, *Atti*, vol. 22, (1992.), str. 177–233.

²³⁰ ALBERI, *Istria...*, str. 1738–1742.

²³¹ Boris ZAKOŠEK, »Analitički inventar arhivskog fonda obitelji Scampicchio (Labin, Motovun, Svetvinčenat) 1447-1878 [1882, 1903]«, *VIA*, god. 1992. – 1993, sv. 2 – 3 (1994.), str. 192–193.

²³² STEMBERGER, *Labinska povijesna kronika...*, str. 24.

²³³ Obitelji Coppe i Dragogna privatnu su grobnicu izgradile u crkvi Djevice od Zdravlja, a Battiala u privatnoj kapeli sv. Stjepana; usp. HR-DAPA-429, ZMK, 133, fol. 64r, 66v i 67r.

mnim komunama. Primjerice, već je navedena Domenika Dušman pokopana u obiteljskoj grobnici u župnoj crkvi, iako njezina obitelj nije pripadala plemićkoj eliti, a i gradski je kanonik Ivan (*Zuanne*), član gradske, ali ne i plemićke obitelji Paliska (*Palisca*), pokopan u grobnici vlastite obitelji u crkvi Djevice od Zdravlja.²³⁴

Prezentaciji su i formaciji elitnog identiteta, konačno, poslužili i sadržaj, forma i broj pogrebnih ceremonija održanih po smrti člana plemićke obitelji, a vizualni je dojam ostavljen među članovima komunalne zajednice opravdavao položaj u društvenoj hijerarhiji te je jasno utjecao na diferencijaciju percepcije različitih društvenih skupina vrijednih određenog stupnja svečanosti pogreba. Primjerice, 8. je siječnja 1586. po smrti *Pasquala de Manzinija* lokalnom svećenstvu plaćena usluga angažiranja čitava crkvenog zbora, pjevanja večernjih, noćnih i dnevnih pjesama te održavanja obreda pri samom ukopu, kao i naknadnih misa zadušnica i dr., a istog je dana »običan« pučanin Franjo Paliska (*Francesco Palisca*) »zaslužio« tek pokoju pjesmu tijekom mise pri samom ukopu.²³⁵

S obzirom da je prigradsko stanovništvo tijekom ranoga novog vijeka, a zasigurno i ranije, pokapano na grobljima crkava u gradskom distriktu, a ono gradsko i plemićko, pak, gotovo vlastitim izborom, i to u slučaju subjektivne formacije osobnog identiteta, na grobljima gradskih crkava te u privatnim grobnicama često ugrađenima u isto tako privatne bogomolje, nedvosmisljena je designacija prostora inicirala i mentalnu diferencijaciju gradskog stanovništva. Sadržajem je semiotike jezične zajednice konstantna jezična interakcija njezinih članova uz prostornu percepciju rezultirala, stoga, definiranjem jasno određenih dijelova grada kao mjesta života, djelovanja i smrti specifičnih društvenih skupina. Lefebvreova je trodimenzionalna dijalektika puke percepcije prostora premrežene i recipročne s reprezentacijom prostora uvjetovanom, primjerice, obiteljskim palačama, grbovljem i mjestom ukopa te prostora reprezentacije kao neopipljive, mentalne kategorije, rezultirala spoznajom o jasnim karakteristikama fizičkog mjesta i time gotovo pragmatičnom dopuštenom mjesnom boravku svakog pojedinca u skladu s njegovim kolektivnim identitetom.²³⁶ Svačije je mjesto u društvenoj hijerarhiji projicirano, stoga, osim u osobnoj tituli, jezičnom znaku statusa, i u samome prostoru te pogrebnim ceremonijama, a demokratični *Danse Macabre* ostaje i dalje, čak i u trenutku smrti, tek bajkovitim idealom.

Djeca

Identitetska simbolika sadržana u semiotici zabilježenoj na folijama matičnih knjiga svjedoči o percepciji djeteta u društvu, odnosno o određivanju trenutka postojanja pune racionalne osobe s jasno određenom društvenom ulogom uokvirenom u granicama i ambicijama obitelji. Odmah po rođenju djeca su stjecala elementarni dio identiteta, osobno ime, ali je rođenjem njihov identitet automatski postajao višeslojnim, i to zbog stjecanja najprije fizičke, a onda i društvene dimenzije spola te određenjem prema vezi s ocem, odnosno skrbnikom, ovisnog o spolu. Samim rođenjem dijete je steklo i pripadnost u većem broju

²³⁴ *Isto*, fol. 59v.

²³⁵ *Isto*, ZMK, 129, fol. 17v.

²³⁶ Usp. SCHMID, »Henri Lefebvre's Theory of the Production of Space...«, str. 27–45.

društvenih skupina: etničkoj zajednici, dobnoj skupini djece, spolnoj kategoriji i dr. te elementarni identitet i s njim u vezi pretpostavljenu društvenu ulogu, gotovo nepromjenjivu tijekom čitava života.

Sudeći prema zabilježbama o krštenjima i smrtima labinske djece, odnosno prema jezičnim znakovima njihova identiteta: *creatura, pargoletto, filio, filia, figliuolo, figliuola, fantesola* i sl. te prema obavljenim, naručenim i plaćenim obredima u slučaju smrti i pokopa djece, ona su tijekom najranijih godina života ostajala najčešće gotovo potpuno anonimnima, identificiranima eventualno oznakom dobi i imenom oca. Godine je 1652. tako, i to 18. kolovoza, pokopan *figliuolo di Marin Zupichi*, bezimen još u devetoj godini,²³⁷ 23. kolovoza 1588. umrla je anonimna kći (*fiola*) majstora Franje Lupetine,²³⁸ a tek u 18. st. djeca su sve češće, iako ne sustavno, izlazila iz anonimnosti pa ih se određivalo i osobnim imenima, premda tek sekundarno, odnosno tek iza oznake pripadnosti dobnoj skupini. Tako je, primjerice, u upisu od 15. siječnja 1798. mali Domenico označen kao *un putello di pochi giorni* pa tek onda *di nome Domenico figlio di Andrea Precopaz*.²³⁹ Redovito su sukladno tome i roditelji pri pogrebu vlastite djece plaćali skromniji oblik pogrebnog obreda, tražeći tek ukop i kraću ceremoniju pri pogrebu,²⁴⁰ bez naknadnih višednevnih pjevanja ili, pak, misa, nerijetko održavanih nakon smrti odraslih, posebice članova plemićke elite. No, bez obzira na relativnu bezvrijednost razine ostvarenosti njihovih života u predmodernim društvima, djeca su itekako smatrana članovima obitelji pa su ih, slično suprugama, obitelji pokapale i u svojim grobnicama, među one potpuno »samoostvarene« u punini vlastite odraslosti. Malena je Venturina, stara 15 mjeseci, kći gospodina Antonija Marije Lorenzinija, tako, 12. svibnja 1792. pokopana u obiteljskoj grobnici kraj oltara Blažene Djevice od Krunice.²⁴¹

Iako je određen stupanj privrženosti vlastitoj djeci u obitelji, očigledno, itekako postojao, uzevši u obzir jeftiniju i skromniju verziju pogrebne ceremonije redovito organizirane po smrti djeteta te njihovu relativnu anonimnost, posebice tijekom 16. i 17. st., vrijednost je dječje osobe, naime, projicirana u stupnju ostvarenosti njihove pretpostavljene društvene uloge, odnosno ekvivalentna stvarnoj participaciji u bilo kojem obliku djelatnosti komunalne ili niže zajednice. Kao gotovo beznačajni sudionici komune, takvima percipirani među odraslom populacijom, a time i među zapisivačima pisanih izvora, njihova detaljnija identifikacija imenom nije, jednostavno, bila potrebna, odnosno nije bilo pragmatičnog uporišta. Jezično je znakovlje korišteno u izvorima za označavanje djece odražavalo ideju o njihovoj ekonomskoj beskorisnosti, naknadno odražavanoj i u konačnom svakidašnjem odnosu prema najmlađoj djeci, sposobnoj tek za neprestani nadzor i skrb.²⁴²

²³⁷ HR-DAPA-429, ZMK, 131, 18. kolovoza 1652.

²³⁸ *Isto*, ZMK, 129, fol. 21v.

²³⁹ *Isto*, ZMK, 133, fol. 82v.

²⁴⁰ Vidi, primjerice: *isto*, ZMK, 129, fol. 20v.

²⁴¹ *Isto*, ZMK, 133, fol. 63v.

²⁴² Detaljnije o djeci i odnosu prema njima tijekom srednjeg i ranog novog vijeka vidi: Philippe ARIÈS, *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*, Alfred A. Knopf, New York, 1962.; Marija MOGOROVIĆ CRLJENKO (ur.), *Filii, filiae...: Položaj i uloga djece na jadranskom prostoru*, Zborn-

Stranci i doseljenici

Slično Labincima i drugim pripadnicima sredozemnih komuna, i pridošlice su u gradu jasno designirani vlastitom provenijencijom pripadajući tako pravnoj kategoriji stranaca s jasno određenim vlastitim pravima na tlu komune.²⁴³ Dokumenti stoga redovito svjedoče o izvornoj strančevoj pripadnosti, pa čak i u slučaju dugogodišnjeg boravka na tlu labinske zajednice, nikad, zapravo, ne stječući punopravni status labinskog građanina. Primjerice, 13. je listopada 1799. u šezdesetoj godini u Labinu umro Giovanni Vascon, izvorno građanin Kopra, takvim zapamćen unatoč dugogodišnjem stanovanju u Labinu (*abitanti da molti anni in Albona*),²⁴⁴ a Gašpar Profčić, jedan od svjedoka bračnog darivanja Uršule Jarčić i Jurja Diborića 1544. godine, uvijek je ostao Crešaninom (*de Cherso*).²⁴⁵ Sličnih je slučajeva u dokumentima nastalima tijekom labinskog srednjovjekovlja i ranog novovjekovlja puno, a u konačnici, uz ranije naglašenu diferencijaciju punopravnih članova labinske komune, jasno je da je komuna dijelila pravne kategorije gradskih plemića, građana, stanovnika, stranaca i dr. s ostalim pravnim implikacijama sa svim istočnojadranskim komunalnim legalnim sustavima, premda takva stroga raslojenost gradskog društva u analiziranim dokumentima gotovo potpuno izostaje, što upućuje na postojanje, ali rijetko stvarno iskušane razlike.²⁴⁶ Svaki je član komune zasigurno poznao društveni status, ulogu, obveze i prava svakog sugrađanina, pa su takve kategorije u svakidašnjem jeziku rijetko ili nikada zastupljene, a rezervirane tek za, eventualno, formalni jezik službenih dokumenata kada je potvrda društvenog statusa bila neizostavna.

Relativno su brzo u labinsku komunalnu zajednicu integrirani doseljenici, naseljeni većinom na posjede komune, i to za trajanja masovnijih organiziranih migracija potaknutih odlukama mletačke vlade.²⁴⁷ Iako Labin i njegova okolica nisu tijekom kasnog srednjeg i ranog novog vijeka bili pogođeni istim intenzitetom depopulacijskih čimbenika kao ostatak Poluotoka, posebice njegov južni i jugozapadni dio,²⁴⁸ očito je već oko polovice 16. st., a možda i nešto ranije, mletačka vlada prepustila komunalne posjede obiteljima pristiglima ondje s ugroženijeg jugoistočnog teritorija Republike. Naime, Bartolomeo Giorgini u svojem pregledu labinske povijesti bilježi da je komuna vlastite brojne posjede »u razna

ik radova 4. Istarskog povijesnog biennala, Zavičajni muzej Poreštine – Državni arhiv u Pazinu – Sveučilište Jurja Dobrile, Poreč, 2011.; Nicholas ORME, Medieval Children, Yale University Press, New Haven – London, 2003.

²⁴³ Vidi, primjerice: Ante BIRIN, »Pravni položaj stranaca u dalmatinskim komunama«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 20 (2003.), str. 59–94.

²⁴⁴ HR-DAPA-429, ZMK, 133, fol. 91r.

²⁴⁵ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 84, str. 160.

²⁴⁶ Usp. LADIĆ, »Labinsko društvo...«, str. 47–70.

²⁴⁷ Više o imigraciji u Istru uopće te na prostor Labinštine tijekom, posebice 15., 16. i dijela 17. stoljeća, vidi: Miroslav BERTOŠA, »Neki povijesni i statistički podaci o demografskim kretanjima u Istri u XVI i XVII stoljeću«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, vol. 11 (1978.), str. 103–129; ISTI, »Društvene strukture u Istri (16. – 18. st.)«, u: Mirjana GROSS (ur.), *Društveni razvoj u Hrvatskoj (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981., str. 127–153.

²⁴⁸ *Isto*, str. 127–132.

vremena ustupila mnogim obiteljima došljaka u Vetvi, Skitači i drugim mjestima²⁴⁹ a već nam najstarija matica krštenih donosi i identifikacijsko znakovlje imanentno doseljenicima. Tako je otac Mare, krštene 5. siječnja 1537., identificiran kao Martin Turk (*. . filia Martini turchi*),²⁵⁰ babica je pri rođenju Helene u ožujku iste godine, kćeri nekog Radića, vjerojatno, na što ime upućuje, i samog doseljenika, *Cvitta murlacha*,²⁵¹ a 2. je rujna 1537. babicom tijekom poroda, sina, opet, vjerojatno, doseljenika Petra Mirkovića, bila *Rusa murlacha de vetua*.²⁵² Primjera je tijekom 16. st. zabilježenih u toj matici puno, a osim znakova društvene pripadnosti primjenjivanih u obliku osobnih imena, odrednice prostornog smještaja, kao primjerice, *murlacha de vetua*, *Rusa de dubroua*²⁵³ te patronimski pridjevci poput *Agnia miculianizza*, *michulaniza*²⁵⁴ i sl., ili *Mathia turchovizza*,²⁵⁵ svjedoče o postojanju i naseljavanju doseljenika na prigradski ruralni prostor, njihovu integraciju posredstvom vlastitog angažmana u lokalnoj poljoprivrednoj proizvodnji čime, gotovo istovremeno, postaju dionicima komunalne zajednice. Česti spomen doseljenica kao babica pri rođenju djece ostalih doseljenika svjedoči i o određenoj dozi izoliranosti takve zajednice u vlastitoj, donekle, kulturološkoj i prostornoj otuđenosti od središta u gradu. Međutim, etnokulturne su sličnosti ionako uglavnom slavenskog starosjedilačkog stanovništva grada i okolice i doseljenika, pa i odmah po doseljenju stečene društvene uloge, jamčile relativno brzu integraciju. O tome, konačno, svjedoči i pozivanje babice Matee Turkovice u pomoć majci malenog Scampicchija, sina Badassarija, odnosno Balda Scampicchija, člana najelitnije labinske obitelji, pri njezinu porodu u veljači 1538. godine.²⁵⁶ Čini se također da su doseljenice, osim u poljoprivredi, određen stupanj svojevrstnih vještina razvile i u primaljstvu, pa su se gotovo isključivo one takvim zvanjem i bavile tijekom 16. stoljeća.

Marginalci

Svaka zajednica s jasno definiranim društvenim ulogama za svakog svog člana, pripadnika uglavnom profesijski određenih društvenih skupina, a posebice ona malena komunalna, autonomno upravlja samom sobom upravo posredstvom raspodjele uloga i poslova te preraspodjelom svakog oblika kolektivnog kapitala, bilo materijalnog ili neopipljivog, među vlastitim članovima u skladu s očekivanim doprinosima imanentnih im socijalnih skupina, elite, uglednog pučanstva, ostalih građana, ruralnog stanovništva i dr. Svaka je devijacija od idealno zamišljenog modela funkcioniranja komunalne zajednice samom po sebi marginalizirana pa srednjovjekovno i ranonovovjekovno društvo s vremenom razvija brojne kategorije marginalnih društvenih skupina: prosjaka, siromaha uopće, prostitutki,

²⁴⁹ GIORGINI, *Povijesni pregled...*, str. 41.

²⁵⁰ HR-DAPA-429, ZMK, 114, fol. 4v.

²⁵¹ *Isto*, fol. 5r.

²⁵² *Isto*, fol. 6v.

²⁵³ *Isto*, fol. 5v.

²⁵⁴ *Isto*, fol. 8r.

²⁵⁵ *Isto*, fol. 10v.

²⁵⁶ *Isto*, fol. 11r.

heretika, inovjeraca, stranaca, kriminalaca i ostalih.²⁵⁷ Iako je pripadnika takvih socijalnih skupina – bilo više ili manje marginaliziranih ili isključenih s obzirom na participaciju u društveno-ekonomskim djelatnostima komune – zasigurno bilo više, što bi trebalo ponajprije provjeriti u sudskim spisima, dokumentima bratovština i sl., u našim se izvorima spominju tek dvojica siromaha, i to Giuseppe de Rossi, sin pokojnog Filipa, rečenog *Fastich*, a koji je umro u 62. godini i bio pokopan u grobnici namijenjenoj upravo siromasima (*Arca dei Poveri*) u crkvi Djevice od Zdravlja,²⁵⁸ te neki *poveretto*, korisnik labinskog hospitala, gdje je 7. studenog 1588. i preminuo.²⁵⁹ Ova su dvojica siromaha, s obzirom da je Giuseppe, očigledno, posjedovao ili barem koristio nekakav stan te bio punopravnim članom zajednice lišen, jednostavno, sredstava namijenjenih za dostojan pokop, zasigurno pripadala različitim kategorijama jedinstvene skupine koja je koristila usluge lokalnog hospitala, vjerojatno i svojevrsnog konačišta Bratovštine svete Marije²⁶⁰ te usluge barem nominalno karitativnih gradskih bratovština, bilo onih osam postojećih u 16. ili čak dvadeset osam u 18. stoljeću. Skrb pružena toj dvojici siromaha, pa bila ona i tako površna, te jezično znakovlje korišteno za njihovu identifikaciju, dokaz je postojanja itekakve svijesti o marginaliziranim skupinama i u Labinu, a svijest o njihovoj raznovrsnosti potvrđuje i spomen prostitucije, iako nezabilježene kao djelatnosti u analiziranim izvorima, već zabilježene tek kao upozorenje da će, ako takvoj profesiji pristupe, tri kćeri Jakobe Glavinini ostati bez oporučnog nasljedstva,²⁶¹ a isto će se u takvom slučaju dogoditi i dvjema kćerima Marine Devčić.²⁶² Premda također u našim izvorima, osim o *Druzatiovoj* skupini, o težim oblicima marginalnosti nema spomena, ipak članci gradskog statuta svjedoče o nizu potencijalno devijantnih osoba; ubojicama,²⁶³ sodomitima,²⁶⁴ kradljivcima,²⁶⁵ pobunjenicima,²⁶⁶ silovateljima,²⁶⁷ izdajicama²⁶⁸ i dr., a koje bi vlastitim djelom narušavale komunalnu uravnoteženost i zaslužile bi stoga biti pogubljene, isključene ili marginalizirane.

ZAKLJUČAK

Labinska komuna, institucionalno formirana i razvijana zasigurno već od početka 13. st., a vjerojatno i ranije, konačan je komunalni model stekla kodifikacijom ionako svakodnevno korištenog običajnog prava 1341. godine. Intenzivno slavenizirana, odnosno kroa-

²⁵⁷ Usp. Damir KARBIĆ, »Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovice XIII. do početka XVI. stoljeća«, *Historijski zbornik*, sv. 44 (1991.), str. 43–76.

²⁵⁸ HR-DAPA-429, ZMK, 133, fol. 67r.

²⁵⁹ *Isto*, ZMK, 129, fol. 22v.

²⁶⁰ ŠTOKOVIĆ, »Jedan oblik društvenog života...«, str. 137.

²⁶¹ LADIĆ – ORBANIĆ (prir.), *Spisi labinskih bilježnika...*, dok. 44, str. 100.

²⁶² *Isto*, dok. 80, str. 153–154.

²⁶³ Labinski statut, gl. IX.

²⁶⁴ *Isto*, gl. XI.

²⁶⁵ *Isto*, gl. VII.I

²⁶⁶ *Isto*, gl. XXXVII.

²⁶⁷ *Isto*, gl. X.

²⁶⁸ *Isto*, gl. VII.

tizirana već tijekom postupnog blijeđenja bizantske uprave nad Istrom te nakon najranijih slavenskih provala na prostor Poluotoka i naknadnog sustavnog naseljavanja, labinska zajednica već tijekom ranoga i razvijenog srednjeg vijeka razvija karakteristično komunalnu raslojenost društva unutar jedinstvene etničke zajednice našavši se stoga kao gradska zajednica između istarskog slaveniziranog sela i romaniziranog grada, a što još jednom svjedoči o nemogućnosti shematizacije kompleksnog povijesnog realiteta u tipološki zamišljene modele istarske povijesti. Upravo Labin prkosi takvoj kategorizaciji.

Opreka je talijanizirana grada i slavenske ruralne okolice u Labinu i njegovu distriktu nastupila, i to vrlo postupno, tek kaskadnim jačanjem utjecaja iz Venecije nakon predaje grada Republici 1420. godine. Gradsko je stanovništvo, već tada raslojeno, prilagođavajući vlastiti komunalni identitet novim reljefima lava Sv. Marka ugrađenih na pročelja zgrada gradskih institucija, i dalje gajilo jedinstvene simbole kolektivnog identiteta, poput onih hagioloških i arhontoloških, no tek do određene mjere s obzirom na mijenjajuće etnokulturne okolnosti. Konačno, grad je tijekom 16., 17. i 18. st. poprimio karakteristike gotovo klasične komune pod upravom Venecije, dijeleći osobine s ostalim gradskim zajednicama Poluotoka, a u takvim su uvjetima razvijani i prilagođavani i identitetski znakovi svakog pojedinca i matične mu društvene skupine u skladu s kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom kategorizacijom socijalnih slojeva: plemstva, pučana, muškaraca, žena, djece, svećenstva, marginalaca, doseljenika, putnika, prolaznika, stranaca, punopravnih građana, ostalih stanovnika i svih drugih. Semiotika se znakovlja njihove društvene pripadnosti, zasigurno u svakidašnjici prilagođena hrvatskom jeziku većine stanovništva te talijanskom manjine kasnog 16., 17. i 18. stoljeća, projicira i u analiziranim izvorima. No, aktivnim ili pasivnim djelovanjem, susretima na gradskom trgu, u gradskim trgovinama, obrtničkim radionicama, crkvama, međusobnim kumstvima ili, primjerice, posjetom ljekarni obitelji Scampicchio, okupljanjem na općim skupovima unutar župne crkve ili, kasnije, gradske lože te međusobnim zaljubljuvanjem, članovi su različitih društvenih skupina, najčešće ovisno o blizini takvih skupina u vertikalnoj društvenoj hijerarhiji, rušili formalno strogo postavljene socijalne granice. Nekoliko je stotina gradskog i nešto više seoskog stanovništva u stalnoj interakciji, bilo takvim susretima ili poslovnom suradnjom, premda su članovi komunalne zajednice jedinstvene ili dviju jezičnih skupina iz semiotike društvene pripadnosti itekako iščitavali sve njihove implikacije, socijalni status, politički i ekonomski potencijal te etnokulturne karakteristike – u jednom trenutku kardinalne, a u drugom potpuno bezvrijedne.

SAŽETAK

Presbyter, uxor, dominus, magister...

Unutrašnja diferencijacija i identiteti labinskih socijalnih skupina u srednjem i ranom novom vijeku – semiotika i praksa

Temeljem relevantnih izvora i postojeće stručne i znanstvene literature, rad zaključuje o razvoju komunalnog identiteta Labina tijekom srednjega i ranog novog vijeka te raščlanjuje jezične znakove društvene pripadnosti članova komune razvijane u određenim društveno-povijesnim uvjetima, a zabilježene u korištenim izvorima, ponajprije lokalnim maticama.

Analiza je izvora srednjovjekovne i ranonovovjekovne vremenske provenijencije, nastalih u labinskim ili drugim kancelarijama, potvrdila određene etnokulturne elemente kolektivnog identiteta lokalnog stanovništva, njihovu dinamiku i odnose te pružila pregled razvoja komunalnog identiteta i njegovih pragmatičnih implikacija formiranih u specifične oblike komunalnih magistratura i autonomije u odnosu na središnjicu vrhovne političke vlasti. Ocijenjeni su također i drugi doprinosi izgradnji kolektivnog identiteta, poput onih hagioloških, te participacija pojedinca i imanentne mu društvene skupine u formaciji i uživanju predmodernog modela komunalne identifikacije. Korištene matične knjige krštenih, umrlih i vjenčanih svjedoče o sustavu jezičnog znakovlja angažiranog pri identifikaciji svakog člana zajednice u skladu s njegovom društvenom ulogom i identitetom pripadajuće mu socijalne skupine.

Labinska komuna, stoga, institucionalno razvijana na municipalnim temeljima i uz doprinos političko-kulturološke baštine većinskog slavenskog stanovništva već od početka 13. st., vjerojatno i ranije, tijekom nadolazećih stoljeća, a od početka 15. i pod utjecajem Venecije, jasno diferencira vlastite društvene skupine sukladno uobičajenom komunalnom obrascu, pa izvori svjedoče o lokalnom gradskom plemstvu, svećenstvu, građanima i ostalim pučanima, doseljenicima, muškarcima i ženama, djeci i dr. te o pripadajućim im socijalnim ulogama.

SUMMARY

Presbyter, uxor, dominus, magister...

Internal differentiation and identities of the Labin social groups during the Middle Age and the Early Modern Period – semiotics and practice

Building on relevant sources and the existing expert and scientific literature, the article makes a conclusion on the development of communal identity of Labin during Early and Mid- Modern periods and breaks down linguistic signs of social belonging of the members of the commune whereby these signs developed in certain socio-historical conditions and were recorded in the advised sources, primarily local registers.

An analysis of the sources of medieval and early modern origin created in the offices of Labin and elsewhere, has confirmed certain ethnocultural elements of the collective identity of the population, their dynamics and relationships. It also allowed an overview of the development of the communal identity and its pragmatic implications shaped into specific forms of communal magistratures and autonomy in relation to the head office of the supreme political government. The article assesses other contributions to the building of collective identity, such as those hagiological, as well as the participation of the individual and his immanent social group in the shaping and enjoying of the pre-modern model of communal identification. The registers of baptisms, deaths and marriages bring testimony of the system of linguistic signage engaged in the identification of each member of the community in line with his social role and identity of his corresponding social group.

The Commune of Labin, developed institutionally on the municipal foundations and with the contribution of the political and cultural heritage of the majority Slavic population, started to clearly differentiate its own social groups in accordance with the usual communal pattern probably as early as in the 13th century, through the following centuries and then in the 15th century under the Venetian influence. Sources thus bear testimony of local civic aristocracy, clergy, citizens and other people, immigrants, men and women, children etc. and of their corresponding social roles.

RIASSUNTO

Presbyter, uxor, dominus, magister...

Differenziazione interna e identità dei gruppi sociali di Albona nel medioevo e nella prima età moderna – semiotica e prassi

In base alle fonti rilevanti e alle esistenti fonti bibliografiche, tecniche e scientifiche, conclude il testo parlando dello sviluppo dell'identità comunale di Albona durante il medioevo e la prima età moderna e analizza i segni linguistici dell'appartenenza sociale dei membri alla comunità sviluppatasi nelle particolari condizioni storico-sociali, che è stata registrata nelle fonti utilizzate, soprattutto nei registri locali.

L'analisi delle fonti provenienti dal medioevo e dalla prima età moderna prodotti negli uffici di Albona o altrove, ha stabilito l'esistenza di determinati elementi etno-culturali dell'identità collettiva degli abitanti del posto, la loro dinamica e i loro rapporti e ci ha reso possibile di capire lo sviluppo dell'identità comunale e delle sue implicazioni pragmatiche formate nelle particolari forme di magistrature e autonomie comunali rispetto alla centrale autorità politica. Inoltre, sono stati valutati altri contributi alla formazione dell'identità collettiva, come quelli agiologici, e la partecipazione dell'individuo e del suo immanente gruppo sociale nella formazione e nel godimento del modello premoderno dell'identificazione comunale. I registri dei battezzati, dei morti e dei matrimoni, che sono stati usati, testimoniano di un sistema dei segni linguistici utilizzato nell'identificazione di ogni membro della comunità in conformità con il suo ruolo sociale e l'identità del suo gruppo sociale d'appartenenza.

La comunità albonese così, istituzionalmente sviluppata sulle basi municipali e con il contributo del patrimonio politico-culturologico della maggioranza di abitanti slavi già dall'inizio del XIII secolo, probabilmente anche prima, nei secoli che seguono, e dal XV secolo anche sotto l'influenza di Venezia, definisce chiaramente i propri gruppi sociali in conformità con il solito modello comunale, e le fonti testimoniano della nobiltà cittadina locale, del clero, dei cittadini e altri abitanti, immigrati, uomini e donne, bambini ed altri, e dei loro rispettivi ruoli sociali.